

Dalum-Hjallese
Lokalhistoriske Forening

Redaktion:

Frans Bay, Kirsten Eriksen, Lars Hagensen, Henning Jespersen,
Lillian Larsen, Jytte Raun og Lise Søndergaard

Layout og opsætning:

Nanna Nør Larsen, Skolepraktikken på CVK,
Syddansk Erhvervsskole i Odense

Tryk: **Grafisk**

Hvidkærvej 44 · 5250 Odense SV · Tlf. 66 17 55 15

Oplag: 400

ISBN nr: 9-788799-683413

Forside:

Jens P. Kochs salgsvogn på Flakhaven i 1963.

Foto: Fyens Stiftstidende/Odense Stadsarkiv.

Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Forening

Årsskrift 2015

Indholdsfortegnelse

”Henfarne slægter – forglem dem ej”	9
Jens P. Koch, byggematador i Dalum, Hjallesø og andre lokaliteter i Danmark	11
Carl Nielsens morbror Hans – Hans Andersen, organist ved Dalum Kirke omkring 1860	26
Klokketårnet ved Hjallesø Kirke	34
Hjallesø Folkedansere – arkivfond A311	36
Erindringer fra folkedanserturen til blomsterfestival i Geneve i 1957	37
Et kolportørførlag i Dalum – A.S. Bogforlaget Dana, Fruens Bøge	44
Jernbane Allé, Dalum – Canton/Ohio tur/retur	50
Hans Jørgen Andersen og Odenses Churchills-klub	60
Find dine udenlandske slægtninge på biblioteket	62
Bestyrelse og arkivmedarbejdere	73

“Henfarne slægter – forglem dem ej i arv de gav dig en ædel gave”

(Johannes V. Jensen, 1925)

Hermed udkommer for 9. gang det årsskrift, som Dalum-Hjallese Lokalhitoriske Forening anser som en af sine vigtigste opgaver at kunne præsentere for medlemmerne ved den årlige generalforsamling. Årsskriftets redaktion, der har daglig leder af Dalum-Hjallese Lokalarkiv Jytte Raun som tovholder, vil ikke lægge skjul på, at det hvert år er et omfattende arbejde at få samlet og/eller skrevet artiklerne, eftersat kilderne, korrekturlæst, fundet billedmateriale frem og redigeret årsskriftet i den velkendte form. Når det er sagt, så er det, udover at være spændende at finde og afdække historierne, en stor tilfredsstillelse for alle bidragerne at kunne præsentere årsskriftet for en spændt medlemsskare. Så en velfortjent tak til alle, som har bidraget til årsskriftet 2015. Redaktionen bestræber sig på at dække foreningens område, men er naturligvis afhængig af de artikler, som indkommer.

Ved generalforsamlingen i februar 2015 causerede museumsinspektør Esben Hedegaard over begrebet stedsidentitet. I en bisætning udtrykte han sin forundring over, at der ikke er skrevet noget om den landskendte byggematador fra Dalum Jens P. Kochs indsats. Det noterede Frans Bay sig, og sådan kan en tilfældig kommentar blive til en artikel i årsskriftet. I Bays bidrag kan man således for første gang læse en samlet fremstilling af Jens P. Kochs omfattende byggerier. Bay har desuden skrevet om Hjallese Kirkes specielle tårn. I en ældre artikel fra medlemsbladet for Dalum-Hjallese Folkedansere tager vi med Kirsten Eriksen på en busrejse sydpå, sådan som den formede sig i 1957. Med Jørgen Larsens beretning om Carl Niensens morbror, organist Hans Andersen i Dalum, er Carl Nielsen-året ikke forbigået. Andreas Skov skriver i sin artikel om den indsats, som bl.a. Hans Jørgen Andersen fra Dalum

ydede under besættelsen og måtte betale med sit liv for. Et næsten glemt bogforlag, som i mange år havde til huse i Dalum, får igen liv i artiklen om Forlaget Dana, Fruens Bøge. Endelig får læseren historien om papirarbejder Johannes Larsen fra Jernbane Allé, der havde udlængsel og derfor siden fik tilnavnet ”Dansk-Amerikaneren”. Citatet af hans navnebror, Johannes V. Jensen, er i øvrigt fra en tale, som digteren holdt til dansk-amerikanere i 1925, siden bedre kendt fra sangen ”Hvor smiler fager”. Bibliotekar Karen Korntved præsenterer sidst i årsskriftet nogle spændende muligheder, som Dalum Bibliotek tilbyder slægtsforskere.

I 2015 nåede foreningen op på 320 medlemmer. Sammen med Dalum-Hjallese Lokalarkiv har foreningen i årets løb samlet mange interesserede til arrangementer som fællesmøderne i Dalum Kirkes Anneks, i Hjallese Kirke og på Dalum-dagen. I maj deltog næsten hundrede mennesker på en kirkegårdsvandring, og Arkivernes Dag i november var ligeledes velbesøgt. Gennem disse arrangementer og udgivelsen af årsskriftet er det foreningens primære opgave at støtte og udbrede kendskabet til lokalarkivets eksistens.

Tak til Syddansk Erhvervsskole, hvis ordning med Skolepraktik på CVK endnu en gang har gjort det muligt at udgive årsskriftet. For selve trykningen står Ep Grafisk, Odense. Ligeledes en stor tak til de lokale annoncører, som med deres annoncering yder et vigtigt bidrag til, at dette årsskrift fortsat kan udkomme.

God læselyst!

Lars Hagensen

Formand for
Dalum-Hjallese Lokalhitoriske Forening

Jens P. Koch, byggematador i Dalum, Hjallesø og andre lokaliteter i Danmark

Af Frans Bay

”Odense er typehusenes kommune, og det på grund af en enkelt bygherre: Jens P. Koch. Jens P. Kochs huse sætter sit præg på forstæderne.” Således skrev Fyens Stiftstidende den 30. januar 2003.

Hvem var denne Jens P. Koch, og hvad byggede han – eller rettere, hvad lod han bygge?

Der findes ingen større biografisk fremstilling om Jens P. Koch. Artiklen er stykket sammen fra mange forskellige kilder. Bl.a. en omfattende avisudklips-samling i Historiens Hus i Odense. Denne beretning kan ikke give et fuldstændigt billede af personen og hans mange omfattende byggeprojekter, men vil forsøge at give et indtryk.

Økonomi- og boligsituationen efter 2. verdenskrig

Under besættelsen i 1940 – 1945 var byggeriet på et meget lavt niveau. Efter besættelsen var økonomien svag, og manglen på byggematerialer så stor, at der måtte rationeres.

Mange mennesker boede i små – og for en stor dels vedkommende – i dårligt vedligeholdte lejligheder med adgang til 2 rum og køkken samt toilettet på gangen.

Efter en særdeles vanskelig økonomisk periode i 1940'erne og begyndelsen af 1950'erne oplevede Danmark en særdeles gunstig periode frem til 1980. Arbejdskraften blev stærkt forøget, og sammen med industrialiseringen betød det større produktion. Denne var også begunstiget

af faldende priser for råvarer på verdensmarkedet samtidig med, at værdien af den danske landbrugsproduktion steg.

Lønnen steg omkring 10 % om året, og sammen med kvindernes indtog på arbejdsmarkedet betød det, at familierne havde rådighed over et større beløb end tidligere.

Ønsket om en større lejlighed eller måske et lille hus steg.

Imellem 1954 og 1973 steg indbyggertallet i Danmark med ca. 640.000. Fra 1960 til 1980 blev der opført ca. 450.000 familieboliger, hvoraf de fleste var fritliggende parcelhuse. Typehuset blev et begreb, som blev defineret som ”et hus, der opføres mange gange efter de samme tegninger.”

Jens P. Koch

Jens Preben Koch blev født 21. oktober 1917 på Frederiksberg, søn af læge P. F. Koch og hustru Carla født Neiiendam. Han blev elev på Stenhus Kostskole, hvor hans rektor fortalte ham, at han var en ener, og at det ville følge ham livet igennem. Med sin matematiske kunnen som ballast søgte han ind på Polyteknisk Lærestanstalt, hvorfra han i 1940 blev uddannet som cand. polyt. Aftjente sin værnepligt og blev hjemsendt i 1941. Han fik ansættelse ved teknisk forvaltning i Køge.

Af Dalum Sogneråds forhandlingsprotokol fra sognerådets møde den 25.3.1943 punkt 31 fremgår: ”Teknisk Udvalg indstiller, at Civilingeniør Preben Koch antages midlertidigt på Teknisk Forvaltning. Vedtages.” 17.1.1944 forlængedes

*Jens Preben Koch. Portræt fra 1958.
Foto: Dalum-Hjallese Lokalarkiv*

ansættelsen yderligere 1 år. Fra 1.6.1945 til 31.3.1946 var han ansat i Odense Kommune. Men han konstaterede, at ”et tegnebræt aldrig kunne rumme, hvad han havde i sig af trang til indsats og selvstændighed.” Derfor startede han 1.3.1946 firmaet Jens P. Koch & Co. sammen med civilingeniør Jens Skovgaard-Petersen som medindehaver indtil 1949.

I Aktieselskabs-Registeret under 27.12.1961 er følgende optaget: Registernummer 31.983: ”Jens P. Koch & Co. A/S”, hvis formål er at drive bygmesterforretning, herunder opførelse af ejendomme med salg eller udleje for øje samt anbringelse af kapitalen i værdipapirer og ejendomme.” Tidligere hed firmaet A/S Mose Mortensen & Koch. I 1967 udgjorde aktiekapitalen 5.500.000 kr.

Jens P. Koch blev gift med Grethe, født Møller Nielsen, i 1942 og boede fra 1944

i Ansgargade 8, Odense frem til omkring 1952, hvor de flyttede til Kristiansdals Allé 112 i Dalum.

I 1962 bosatte Koch sig i den stråtækte firlængede bindingsværksgård Lykkegaard i Snekstrup i Pårup. Den forholdsvis nyrestaureerede gård nedbrændte påskemorgen i marts 1964 ved en måske påsat brand. Familien måtte bo på hotel et godt stykke tid. Fru Koch udtalte, ”at de sandelig havde fået at føle, at det var svært at få fat i et Koch-hus i Odense”. Jens P. Koch boede derefter et par år på Tingvallavej 28, Tarup, hvorefter familien flyttede ind i en ejendom, der blev bygget på brandtomten. Denne kom også til at hedde Lykkegården. Det var ved Kæret 2, Snekstrup.

”Han er så nuanceret af væsen, at det momentvis virker som flere sind i samme person. Ildsprudlende temperament, koncentreret handlekraft og køligt overlæg. Bygmester i den helt store stil. Pågående i kritik, men mærkelig blød i stemmen, når han taler om mennesker, som vedkommer ham.” (Ib Paulsen, Fyens Stiftstidende 10.6.1962).

I samme interview stilles spørgsmålet: ”Beror succesen på organisationstalent, dristighed eller måske endog på frækhed?” Jens P. Koch: ”Dristig har jeg altid kun været af nød, idet jeg ikke er nogen spillernatur. Men fræk har jeg været, når jeg blev usagligt angrebet eller mødte uærlig modstand og ud fra den opfattelse, at angreb skal mødes med samme våben som det, hvormed det udføres. ... Men alt i alt er der såmænd ingen grund til at misunde mig de penge, jeg har tjent. Langt hellere skulle man betænke, hvad mine kunder gennem årene har fået ud af at handle med mig, idet mange men-

nesker med beskedne midler har erhvervet sig en bolig, som efterhånden er blevet en formue værd.”

7.2.1974 registreredes det, at Jens P. Koch udrejste til Grækenland, hvor han boede kort, inden han flyttede til Nice i Frankrig på grund af utilfredshed med regeringens spareplaner og blev dermed udlandsdanser. ”Utilfreds med skattetrykket som er blevet så belastende, at det truer flere og flere virksomheders selvstændighed.” Aktuelt skrev 6.2.1974: ”Danmark var ikke stort nok til ham.” I august 1974 blev Lykkegården i Snestrup solgt.

I anledning af hans 60 års fødselsdag blev han interviewet af Fyns Tidende: ”Hvorfor flyttede De til udlandet?” ”På grund af kapitalvindingsskatten og arveafgifterne”. ”Savner man noget som udlandsdanser?” ”Jeg er glad for at bo i

Nice og kunne ikke tænke mig at vende tilbage. Men jeg savner at deltage i den offentlige politiske debat, men det er jo en pris, man må betale.”

Jens P. Koch og frue flyttede tilbage til Danmark den 11.2.1986 til Rypebakken 32, og den 14.11. 1986 til Østerdalen 2, Skt. Klemens på Skt. Klemens Plejehjem. Grethe Koch døde 16.3.1993. Jens Preben Koch døde den 4. september 1996, 78 år gammel, og begravelsen fandt sted den 6. september fra Dalum Kirke.

Byggeprojekter i Dalum og Hjallesø

I Dalum under besættelsen var Koch ærgerlig over, at mange planer ikke blev til noget, men blev arkiveret. ”Så fandt jeg på at tegne mig selv et hus og bygge det for dog i et tilfælde at få en af mine tegninger videre end på papiret.” Huset

Rækkehusene på Kristiansdals Allé opført af Jens P. Koch i 1947. De to fritliggende huse på modsat side af vejen, Kristiansdals Allé 3 og 5, var de allerførste huse, Jens P. Koch byggede. Foto: Dalum-Hjallesø Lokalarkiv

var beregnet som Kochs familiebolig, men da der pludselig dukkede en køber op, så solgte Koch det til denne, uden at spørge sin kone om det var i orden. Hun blev lidt sur, men da udbetalingen dengang var i kontanter, og da Koch lagde dem på spisebordet i deres lejlighed, så var hun overtalt!

I et brev til gode venner dateret 4/1 1945 skrev han bl.a.: ”Jeg skal i gang med 2. hus på Kristiansdals Allé. Jeg arbejder med store planer om at starte min egen forretning.” De to huse var nr. 3 og nr. 5 på Kristiansdals Allé. Senere blev Kristiansdals Allé 112 familien Kochs bolig, indtil de flyttede til Lykkegården.

Han besøgte bankdirektør Georg Jacobsen, til hvem han forklarede, at han kunne få støtte fra stat og kommune til sine kommende byggeplaner. ”Så nu går jeg ud fra, at Discontokassen (Fyens Disconto Kasse) vil hjælpe mig med resten.” Jens P. Koch fik en arbejdskredit på 40.000 kr. samt et tilsagn om byggelån senere. Jens P. Koch ville nu efterleve sin filosofi: Mennesker er bedre tjent med at eje end med at leje. For pengene købte han en stor grund på Kristiansdals Allé i Dalum Kommune. Der var tale om et stykke af Rikkesmindes jorder.

Koch-rækkehuse på Solbærvej i Hjallese i 1996.

Foto: Lars K. Mikkelsen/Odense Stadsarkiv

Forhandlingsprotokol for Teknisk Udvalg i Dalum, 26/2/1946: ”Jens P. Koch fremsender udstykningsplan over enkefrue Petersens jord ved Dalum samt forslag til bebyggelse af arealet med rækkehuse.” Planen blev godkendt af sognerådet 27.3.1946. Den ønskede salgspris af grundene til de enkelte rækkehuse blev godkendt til ca. 5 kr. pr. kvadratalen. (0,39 m²). 24.6. godkendte Teknisk Udvalg Kochs forslag til servitutter for Kristiansdals Allé. Derefter påbegyndtes byggeriet af 52 toetages rækkehuse i 6 rækker, og det var færdigt i 1948.

På et stort areal på Dalumgaarders jorde bygges først 72 rækkehuse. Derefter blev endnu 48 rækkehuse bygget på et område mellem Bøgedals Allé, Ellekærsvajs forlængelse og Dalumgaarders grusgrav: Birkedals Allé, Elmedals Allé og Ellekærsvaj. 72 lejligheder på Floravænget blev bygget til sygehuset, som lejede dem ud til sygeplejersker ansat ved sygehuset. Der blev også bygget på Porsevænget.

Marmeladekvarteret i Hjallese

I Hjallese opkøbte Jens P. Koch i 1950'erne Rasmindegaardens jorder. Gården – ombygget – er nu hjemsted for Lilleskolen Odense, Blåbærvej 43–45. Her blev bygget rækkehuse og enkelthuse i ét plan - det såkaldte ”Marmeladekvarter”. Husene var meget eftertragtede: ”De var billige, de var hyggelige, de var velindrettede.”

Salgsbrochure fra Jens P. Kochs salgskontor Enebærvej 1:

”Vil De bo i egen villa til foråret? Udnyt den sidste chance for statslån. Tegn Dem for det nu, og vi leverer Dem til foråret den villa, De ser på brochurens næste side, beliggende på Enebærvej ved Dalum Landbrugsskole, lige klar til indflytning

for fast pris Kr. 55000. (Bebygget areal 95m²).

Vi kan tilbyde Dem ejendommen med udbetaling kr. 5.000 og faste månedlige udgifter til prioriteterne kr. 280 (hvoraf opsparing kr. 50.”

I december 1969 erhvervedes arealer for omkring 3 millioner kr. i Hjallesø til bebyggelse af området Torpegården: Ildfuglevænget, Guldsmedevænget, Sommerfuglevej, Guldøjvænget og Humlebivænget. Her blev opført op mod 1.000 huse.

Byggeri i Pårup

Adskillige kilder beskriver Jens P. Kochs omfattende byggerier i Snekkerup, Tarup og Pårup. Sognerådet i Pårup ville i slutningen af 1950'erne gerne have et byggeri i gang. Man havde i adskillige år drøftet mange planer. Men man var ikke enige om, hvor byggeriet skulle begynde og om planernes omfang. Man ønskede f.eks. at være medbestemmende om en samlet bebyggelse, således at f.eks. kloakbyggeriet ikke blev for dyrt. Det måtte samtidig ikke gå for stærkt. Der var tale om god landbrugsjord, og flertallet i sognerådet var landmænd!

Jens P. Koch ville gerne i gang med byggeri i Pårup. I midten af 1950'erne havde han omfattende planer. I 1958 købte han 3 store gårde i området. Da han søgte om tilladelse til udstykning, fik han nej i første omgang. Men Boligministeriet traf en afgørelse til Kochs fordel. I oktober 1959 lå der et forslag fra Jens P. Koch om, at byggeriet kunne fordeles over tre år.

Det tidligst fundne byggeri i Pårup kommune er et selvbetjeningsvaskeri på Rugårdsvej 167. Første tilladelse til at opføre huse blev givet 1.3.1960 til

matrikel 7 a Sognefogedgaard. Det blev til byggerier på Juvelvej og Rubinvej og senere Bøgesangervænget. Derefter fulgte matrikel 2 a, Lundeskovgaard: Tingvallavej, Solgårdsvej, Turkisvej, Bergthorasvej, Gullfossvvej og Vølvesvej. Lykkegaard's jorder, matrikel 3 a blev til Bytoften, Lykkegårdsvej, Hyldestenten, Musvågevej, Kærsangervænget, Løvsangervænget, Gransangervej, Grønnevænget og Uglevænget.

”Byggeri på samleband i Pårup. For 3 måneder siden lå jorden hen som bar mark, og nu er de første rækkehuse klar til salg og indflytning, og om 5 måneder er alle husene opført: Et hus færdigt hver anden arbejdsdag i otte måneder. Det er Bytoften i Pårup.” (Fyens Stiftstidende 25.5.1964).

Derudover blev der bygget 70 gårdhavehuse på Præstegårdsvænget i Tarup på jorden tilhørende den tidligere præstegård matrikel 5 a. I 1963 erhvervede firmaet Ensomhedgaard, matrikel 9 a: Fuglebakken, Ternevej, Skovduevænget, Skovsangervænget og Rypeparken. Jens P. Koch kom med et forslag til de mange fuglenavne, og de blev godkendt af Pårup Kommune.

Jens P. Koch byggede også udlejningsejendomme. F.eks. ved Saxovej i Skytteparken med 3 stk. 3-etagers sammenbyggede boligblokke med 132 etværelse lejligheder samt også større lejligheder her og på Solgårdsvej. I 1963 købte firmaet den 199 tønder land store Ellegaard i Stegsted.

I 1964 kostede de små huse 138.000 kr. og et enderækkehus 140.000 kr. Med 5.000 kr. i udbetaling. ”Afdragene er Deres opsparing.”

Hvem flyttede ind i Pårup i de nye

Koch-huse? En undersøgelse viste, ”at det var yngre ægtepar med børn, af funktionærstanden og med uddannelser lidt højere end gennemsnittet.”

I 1950 boede der ca. 3.000 indbyggere i Paarup, i 1960 ca. 3.200, og i 1970 var tallet vokset til ca. 9.000. Man kan vel konstatere, at det gamle sogneråds bekymring med hensyn til, at det skulle gå for stærkt, gik i opfyldelse. Men at denne udvikling satte skub i hele området er ganske vist! Paarup fik øgenavnet ”P.Koch-byen.” Pendling blev et kendt begreb.

Byggeri i Odense

På en mark i landsbyen Ejby lå Apotekergården. Jorden blev i 1814 solgt til apoteker Jannik Andersen, der drev Løveapoteket i Odense. Apotekerhuset blev i 1941 købt af konsul Th. Andersen, Vingården. Han videresolgte det 10 år senere til byggefirmaet Jens P. Koch, der udstykkede jorden og byggede rækkehuse og villaer. Startede byggeriet 2.1.1952, og i sommeren 1954 var 135 huse færdigbygget på Eckersbergsvej, Frølichsvej, Jens Juels Vej, Vermehrensvej og Vilh. Kyhnsvej. På sidstnævnte vej havde Fyens Stiftstidende et præmiehus. Jens P. Koch fik selv firmaadresse på Vermehrensvej 14. Af en oversigt over Apotekergården fremgår, at der langs Vermehrensvej og det meste af Vilh. Kyhnsvej blev opført små huse med 2 ½ værelse skabt til folk med en jævn indtægt. Husene kunne overtages til 52.500 kr.

I nærheden byggede man på Ejbyvænget, Vedbendvej, Vildrosevej, Slænvej og Tjørnevej.

Første spadestik til 16 enfamiliehuse på Eranthisvej blev taget 9.5.1953. Året efter var man ved at opføre 14 lejligheder

på Aurikelvej. Desuden planlagdes rækkehuse og villaer ved J. L. Heibergsvej og på Blichersvej, hvor nr. 82 senere blev prøvehus. I 1959 var 46 rækkehuse klar på Kallerupvej og Damsbovænget, Hinderupgaards jorde.

I juni 1968 købte firmaet 3 gårde i Sanderum for i alt 5,8 millioner kr.: Vangelyst, Lykkebo og Lykkesminde. 20.8.1968 vedtog sognerådet at godkende opførelsen af i alt 1127 nye etageejendomme, række- og parcelhuse på: Dragebakken, Lotusvej, Morelvej Porsevænget, Sandknøsen og Snerlevænget samt på Abels Allé, H.J. Poulsens Allé, H. P. Simonsens Allé og Prins Haralds Allé, hvor der også blev åbnet et salgskontor. I Dyrup blev der bygget på Tranehøjen. I årene 1970 – 1973 steg Sanderums befolkning med ca. 3.600.

I foråret 1974 tinglystes en deklaration på Skt. Jørgensmark, Korsløkke Sogn. Det blev senere til Åsumparken. Deklarationen indledtes: ”Undertegnede Jens P. Koch & Co. A/S, Vermehrensvej 14, 5100 Odense deklarerer herved for sig selv og fremtidige ejere af matr. nr. 4 n Skt. Jørgensmark, under Odense Jorder, Korsløkke sogn, Fyens Amt samt parceller heraf benævnt Åsumvej 445 – 717 – se vedlagte skitse.” Herefter kom bestemmelser om områdets anlæg og drift, veje og stier, bebyggelsen, ejendommens benyttelse, beplantning, parkeringsforhold, grundejerforening og påtaleret. Tilsvarende deklarationer gjaldt for andre områder.

I Næsby byggedes mellem 1961 og 1970 på Brinken, Engdraget, Hegnet, Groløkkevænget, Fyrrehøjen, Gærdet, Højdevang, Skrænten og Smedebakken, hvor der oprettedes salgskontor.

Æbleparken i Søhus blev bygget fra

*Rækkehuse bag Paarup Rådhus opført af Jens P. Koch i 1963.
Foto: Fyens Stiftstidende/Odense Stadsarkiv*

1971 til 1974 af Jens P. Koch og består af 512 lejligheder fordelt på 16 blokke med 4 etager, 2 værelses lejligheder på ca. 46 m². I den anledning forærede Jens P. Koch OK klubberne et stort fuldt møbleret samlingslokale. I 1976 blev der bygget på Anderupvænget og på Cypressvænget i Stige.

Et af de sidste områder, hvor Koch byggede, var i Holluf Pile, hvor der i slutningen af 1970'erne og allerførst i 1980'erne blev opført ca. 800 boliger: Nøglens Kvarter, Hjulets Kvarter, Klokkens Kvarter og Vægtens Kvarter. Grundejerforeningen anlagde på et tidspunkt sag an mod Jens P. Koch i forbindelse med, at den højere rente gav en forlænget afdragstid og dermed en højere pris for huset. Foreningen tabte sagen ved byretten i Odense.

Fyn og Jylland inddrages

Allerede i slutningen af 1940'erne begyndte Jens P. Koch at bygge i Nyborg og i Aarhus. Byggeriet udvidedes i de kommende årtier til f.eks. Munkebo, Svendborg, flere omegnskommuner ved Aarhus, Fredericia, Kolding, Randers, Hjørring og Esbjerg. Firmaet opkøbte store jordarealer for at kunne gennemføre de omfattende byggerier.

(Læs mere herom i det manuskript, som befinder sig i Dalum-Hjallese Lokalarkiv).

1970'erne

I oktober 1970 fik man et boligforlig, der bl.a. gav en lovmæssig ændring i prioriteringsforholdene, der ville medføre, at rækkehuse ville stige i de månedlige udgifter.

Børsen 28.10.1970: ”Jens P. Koch standser jordkøb. Det sker under indtryk af den almindelige kreditsituation. Samt bremser lidt i byggeriet”.

Det skabte store overskrifter, og Jens P. Koch sagde selv lidt bittert:

”I de 25 år, jeg har beskæftiget mig med boligbyggeri, er reglerne for byggeri lavet om et halvt hundrede gange. Sådanne forhold er det vanskeligt at arbejde under. Nu trænger jeg til en god, lang ferie, og den tager jeg.” Hvorefter han sammen med sin hustru tog på en 3 ugers ferietur til USA.

De kommende år blev der fortsat købt jord og bygget huse om end i mindre omfang end tidligere.

Efter 3 års grundigt forarbejde med omfattende analyse af markedet startede datterselskabet Jens P. Koch GmbH & Co. i Quickborn ved Hamborg i 1976. 5 opførte prøvehuse på 110 – 120 m² blev solgt med det samme. I slutningen af 1977 flyttede hovedkvarteret til Tornesch nordvest for Hamborg, hvor et byggeri af 26 huse var påbegyndt, og yderligere 44 var planlagt. Stuttgart nævnes, ligesom der fortælles om Paris.

Børsen 9.7.1976: ”75 blev et godt år for Jens P. Koch. Selskabet kalder selv året for særdeles tilfredsstillende.” Aktiekapitalen udvidedes til 35 millioner kr.

I Korup bygges på Rensdyrløkken og Rådyrvej. Her opførtes også en varme-central. Byggeri planlagdes i Vejle i 1977, jord købtes i Nyborg og i Højby, hvor der planlagdes 150 boliger.

I 1977 oprettedes datterselskabet ”Europa Huset”, som skulle opføre individuelle typehuse, som man skulle kunne ”gå rundt om” og med garanti mod huslejstigning. Man ville koncen-

trere sig om Fredericia, Vejle og Kolding samt Tyskland.

Kvalitetsbyggeri

I starten tog firmaet sig kun af arkitekt- og ingeniørarbejdet samt forestod prioriteringen. Men det udviklede sig til i 1950 at blive en entreprenørvirksomhed, som udførte samtlige entrepriser inden for områderne murerarbejdet, tømrerarbejdet, sanitet, gas, vand og el. Man påtog sig også at byggemodne arealerne med udførelse af kloakarbejde og anlæggelse af veje.

”Ærlighed varer længst – selv inden for byggeri”.

De mennesker, som købte et Kochhus, vidste fra mange omtaler, at det var et kvalitetshus med anvendelse af gode materialer og med moderne faciliteter. Den rimelige pris skyldtes et rationelt byggeri, og at husene blev bygget på relativt små grunde. Det betød bl.a. kortest mulige vej for stikledningerne. En standardisering af nogle af byggeelementerne betød lavere udgifter. Ved samlet indkøb af mange ens elementer, f.eks. stålvaske, fliser, toiletter, kunne man opnå større rabatter ved forhandlerne. ”Ved omhyggelig planlægning og fint samarbejde mellem alle instanser er opnået en besparelse på 37% ved opførelsen af enfamiliehuse.”

I 1965 udtalte Jens P. Koch, at byggetiden for et parcelhus ligger på 12 timer pr. m² regnet fra første udgravnings begyndelse, til huset er salgsklart.

Ved byggeriet af husene på Enebærvej i Hjallesø byggede man for første gang under telt for på den måde at undgå tørringsvanskeligheder. I forbindelse med opførelsen af 220 villaer og rækkehuse på Lundeskovgaardens jorder syd for Rugårds-

vej i Paarup ”opfandt” man et rullende telt med stålskelet. Når et hus var færdigt, flyttede man teltet til næste byggegrund. Snevejr og dårligt vejr kunne således ikke sinke byggeriet. Der var også tænkt på olieovne i teltet! Jens P. Koch var den første bygherre i Danmark, som virkelig fik gennemført vinterbyggeri.

I udbudspapirerne fra Jens P. Koch stod: ”Udhus med fuldautomatisk vaskemaskine. Centralvarme tilsluttet kommunal fjernvarme. Blitsbehandlede parketgulve i alle værelser og entré – vinyl på køkkengulv og stiftmosaik i badeværelse – indvendige døre i mahogni, hoveddør i teak – termoruder i opholdsstue – dobbelte Perspektivavinduer i øvrige værelser og køkken.”

Da der i de solgte huse var statsgaranterede lån, (Byggestøtteleven fra 1946:

Mulighed for statslån til både almennyttige og private boliger) betød det bl.a., at en nærmere bestemt byggekvalitet skulle overholdes. Indervægge såvel som ydervægge blev bygget af mursten. Det betød bl.a., at man kunne ”ånde” i husene. Det betød også senere hen, at det var nemt at ændre indretning eller bygge til. Det har mange husejere gjort for på den måde at få et hus, der levede op til ”dagens standard”. Men man kunne også se en annonce i Fyens Stiftstidende den 22 juli 2015: ”Hybenvej. Velbeliggende rækkehus med mange muligheder. Nu udbydes et af de populære rækkehuse i ”Marmeladekvarteret” – og her er mange muligheder! Huset fremstår i original stand, hvor taget dog er skiftet midt i 00’erne.”

En evt. kritik af Koch-husene gik ikke

Vinterbyggeri af 90 Koch-rækkehuse i Paarup i 1966.

Byggeriet var under en teltoverdækning på hjul, der kunne flyttes med ned ad rækken af huse.

Foto: Fyens Stiftstidende/Odense Stadsarkiv

på kvaliteten af byggeriet, men på bebyggelsens udseende. Den lange, lige række af ens huse kunne være et kedeligt syn, indtil beplantningen voksede til. Senere bebyggelsesplaner gav dog en mere varieret plan i landskabet.

Koch-husene gjorde sig ikke gældende som spændende arkitektur eller fantasifuldt udstyr, men de var udført af gennemprøvede, 1. klasses materialer til en ikke nødvendigvis lav pris, men de kunne sælges og ikke mindst gensælges. Firmaets ”beskedne” motto var: ”Vi skal ikke være de største, men vor kvalitet den bedste.” Man kan i vore dage stadig høre eller læse udtrykket: ”Et Koch-hus, det tør vi godt købe.”

Salg og service

Jens P. Koch benyttede sig af et stort salgsapparat med flotte salgsbrochurer: ”Parcelhuset som Danmarks ideelle

boligform. Følelsen af ”ens eget hus”, uafhængighed og trivsel.” ”De er fritaget for det kollektive ansvar og har ingen økonomiske forpligtelser fælles med andre, når De bor i eget hus.”

Firmaet indrykkede mange sjove og fortællende annoncer i aviserne. ”Man kan bruge penge til så meget ... - men ikke til noget fornuftigere end EGET HUS.”

”Til unge, der går i giftetanker – til nygifte med små børn – til ældre ægtepar har vi bygget 20 dejlige ønskehuse til lejlighedspris på Ellekærvej ved Dalumgaard.”

Firmaet kendte mange ”fif”. De kunne fortælle kunden, at hvis denne købte grunden først og derefter gav tilladelse til, at Jens P. Koch kunne bygge huset, så kunne man nøjes med at betale en statsafgift for selve grunden og dermed slippe for den større afgift for grund + hus.

”Der er flag og fest og komfort over en Koch’sk salgsafdeling. ”Våbenskjold”,

DALUM KIRKE

-et levende hus i Fruens Bøge

**Sognets
samtalestation**

www.dalumkirke.dk

passeren og murskeen, er plantet med stedmoderblomster, bedene er revet, og der er konfekt til børnene. Der er samleband fra gravkøen til underskriften". (Fyens Stiftstidende 25.5.1964).

Firmaets service var omfattende. Ca. 10 dage efter indflytningen aflagde en af firmaets egne servicefolk besøg i huset. Så havde ejerne haft tid til at efterprøve funktioner og kunne fortælle om evt. mangler eller problemer. Derefter kom Kochs egne håndværkere hurtigt og klarede problemerne i husene.

I Aarhus indførte Jens P. Koch jævnlige møder med beboerne for at orientere om f.eks. nye lånemuligheder og tilbygninger samt råd om huset i almindelighed. Hvert år udsendtes KC-information, som oplyste om vejledning til udfyldning af ejendomsskemaer, vurderingsskemaer og lignende.

En drøm hos køberne gik i opfyldelse: Egen bolig "på landet", egen have, et hus let at gøre rent, eget soveværelse og egne værelser til børnene. Fuldautomatisk vaskemaskine, køleskab og komfur samt moderne sanitære forhold. Køkkenet blev starten på det senere kendte "samtalekøkken."

Finansieringen

En af "hemmelighederne" bag det omfattende salg af huse var selve finansieringen. Jens P. Koch var det første byggefirma i landet med et gunstigt afbetalingssystem. Han oprettede et specielt pantebrev, hvor ejerne betalte deres ydelser som husleje. Terminsudgifterne blev delt i 12 dele, og hver måned indbetaltes samme beløb. To gange hvert år modtog ejeren opgørelse, som viste, hvorledes beløbene fordelte sig på afdrag og forrentning. Det var en

service, som lettede mange husejeres administrative opgaver, og det gav den fordel, at Jens P. Koch hurtigt kunne opdage, hvis man kom bagud med indbetalingerne. Men der var også ulemper. I november 1978 udtalte forbrugerombudsmanden, at "månedspantebreve" var en uskik. Køberne burde have rente af deres månedlige indbetalinger.

Nogle af Kochs første rækkehuse blev solgt for ca. 95.000 kr. Udbetalingen androg 1.500 kr. og den månedlige ydelse blev sat til 165 kr.

Senere huse på 100 m² blev solgt til omkring 150.000 kr. med en udbetaling på 5.000 kr. "Mange familier, der boede til leje i almennyttigt etagebyggeri kunne flytte til eget Kochhus alene ved hjælp af det tilbagebetalte indskud i boligforeningen."

Ved salget af et bestemt område i Odense kunne køberne med i hushandlen erhverve en folkevogn placeret i carporten. Bilen var ikke en foræring, men var indeholdt i den almindelige handel. Det var vel en fordel i de første år, men når bilen for længst var nedslidt, betalte man stadig på den!

Evt. købere uden mange penge kunne også flytte ind i et Koch-hus. De kunne til start leje huset for en rimelig månedlig leje. Når familiens økonomi var blevet bedre – dengang var inflationen gunstig for husejere – og en del af huset var betalt, kunne ejeren erhverve skøde på ejendommen og selv overtage alle forpligtelserne på sædvanlige vilkår, eller han kunne vælge fortsat at betale husleje til Jens P. Koch, som klarede det administrative.

Mange ejere benyttede sig af muligheden for efter nogle år at bytte deres hus ud med et større Koch-hus. Det solgte hus blev

brugt som udbetaling på det næste hus.

Skattefradragregler og friværddi blev ord at lære for de mange nye husejere.

Politikeren

Jens P. Koch var opstillet på 2. pladsen hos de konservative til sognerådsvalget 1958 i Dalum. Han blev valgt og var byrådsmedlem i 4 år. Men den 15.3.1961 meddelte han, at han ikke længere var medlem af den konservative gruppe. Sognerådsformand P. M. Madsen spurgte, om han derefter skulle betragtes som konservativ løsgænger, hvortil Jens P. Koch svarede, "at det var ham, der var konservativ og ikke de andre." Han udtalte ved valgperiodens slutning, at han havde været glad for de 4 år i rådet, og at han var ikke mindre glad for, at de nu var overstået.

Jens P. Koch følte, han i en årrække var udsat for en ulige konkurrence med det sociale byggeri. Han måtte en overgang betale 5,9 % i rente, mens de boligselskaber, som byggede socialt byggeri, kunne nøjes med 1,7 %. "Når det lykkedes os at lave den store virksomhed, vi efterhånden fik oparbejdet, er det ikke en følge af boligstøtteleven, men på trods af den. I dag beskæftiger vi 30 funktionærer og 500 arbejdere."

I forbindelse med jordproblemerne i Aalborg skrev Jens P. Koch til statsminister Jens Otto Krag og boligminister Kaj Andresen samt til Folketingets medlemmer om den behandling, han fik, og som ville gøre det meget vanskeligt for ham at disponere i fremtiden.

Adskillige avisomtaler viser, at Jens P. Koch tit langede ud efter politikerne samt skrev mange indlæg i aviserne om sit syn på boligbyggeri og boligpolitik.

I 1965 udsendte han en publikation: "Politik og boligbyggeri", hvori han rettede et kraftigt angreb på jord-, bygge-, og boligpolitikken i Danmark. Han skabte store drøftelser af de mange

Folkekapitalistisk Parti indbyder til stiftende generalforsamling fredag den 20. februar kl. 20³⁰ på Fyns Forsamlingshus

Folkekapitalistisk Partis idégrundlag:

Vi vil have lov at eje vores bolig og ikke have den brandskattet

- afskaffelse af brandskatten
- frage om lov om salg af egne bolige
- afskaffelse af grundskat
- lov om at afskaffe på egne bolige

Vi vil gøre alle til medejere af landets erhvervsliv

- afskaffelse af alle skatter og gebyr
- afskaffelse af alle skatter og gebyr
- afskaffelse af alle skatter og gebyr
- afskaffelse af alle skatter og gebyr

Vi vil gøre overarbejde skattefrit

- afskaffelse af alle skatter og gebyr
- afskaffelse af alle skatter og gebyr
- afskaffelse af alle skatter og gebyr
- afskaffelse af alle skatter og gebyr

Vi vil nedbringe skatterne til 10 %

- 5 % af alle indtægter
- 5 % af alle indtægter
- 5 % af alle indtægter
- 5 % af alle indtægter

Vi vil SELV SELV DANMARK

- afskaffelse af alle skatter og gebyr
- afskaffelse af alle skatter og gebyr
- afskaffelse af alle skatter og gebyr
- afskaffelse af alle skatter og gebyr

VI VIL SELV SELV DANMARK

Byg fornuften.

Vær mod til at stå højsmerer i

for det offentlige udgifter

og gømske den respekt for

grundlovens, samtlige

følelsespræsenterede partier

er med til at nedbringe.

Meld Dem Ind i Folkekapitalistisk

Valgforening og kom til den

stiftende generalforsamling i

Fyns Forsamlingshus

på fredag kl. 20.30.

Indmeldelse modtages

onsdag og torsdag kl. 18.30

på telefon (09) 130641

FOLKEKAPITALISTISK PARTI

Folkekapitalistisk Parti stiftedes af Jens P. Koch i 1970. Indkaldelse til stiftende generalforsamling i Fyens Stiftstidende d. 18/2 1970.

Foto: Peter Ramskov Andersen/Paarup Lokalhistoriske Arkiv

tilfælde, hvor embedsmænd, som enten var tilsynsførende eller på en anden måde havde økonomiske interesser i socialt boligbyggeri, var med til at skabe ulige konkurrence.

Et eksempel på, at Jens P. Koch ikke var ked af at udtale sig, kunne være følgende: "Man kan, siger civilingeniør Jens P. Koch, dele byggevirksomheden her i landet i to former, det er privat byggeri eller spekulationsbyggeri, som det hedder, og det er det, jeg præsenterer, og så det sociale byggeri. Jeg har ikke noget imod, at man kalder min virksomhed for spekulationsbyggeri. Det er en forretning

og drives som sådan, og derved får man den billigste vare frem. Det, vi slås så kolossalt med, er den ulige konkurrence, vi udsættes for fra pamperbyggeriets side på grund af den politiske magt, der står bag dette". (Børsen 7.3.1965).

Efter at have været i strid med boligpolitikere i mange år ville Jens P. Koch i juni 1967 grundlægge et nyt parti, hvis vigtigste programpunkt var "at fratage politikerne kapitalmagten og give den til folket." "Politikerne har en magt, som de ikke er kvalificerede til, for enten er de uhæderlige eller analfabeter." I december 1967 havde han endnu ikke fået sit parti dannet, og han stillede derfor ikke op til folketingsvalget i januar 1968. Partiet opstillede kun til kommunalvalget i 1970 og fik 756 stemmer, men ingen mandater.

I Bogen "Vi vil selv eje Danmark", som Jens P. Koch tilegnede medlemmer af Folketinget, redegjorde han for sine politiske tanker og fortalte om, hvad folkekapitalismens ide var. Bogen var et kampskrift. Indholdet skal ikke gennemgås i denne artikel, som ikke går nærmere ind på hans politiske meninger.

Hædersbevisninger

Første gang, Byggecentrum uddelte sin produktionspris i 1963, gik denne til 3 byggefolk, som hver fik 10.000 kr. Jens P. Koch var den ene: "... hans byggerier har vakt opsigt, fordi de betegnede en meget udstrakt rationalisering af det traditionelle murstensbyggeri. Koch arbejder med gennemført vinterbyggeri, blandt andet praktiseret ved kæmpestore rullende telte, hvorunder husene opføres uafhængigt af vejr og vind." (Politiken 13.12.1963). Prisen fik Jens P. Koch til

at udtale, at han ville råde sine kolleger i branchen til hurtigst muligt at gennemføre byggeri om vinteren, da det ellers ville koste dem dyrt de kommende år.

Salgs- og Reklameforeningen i Odense besluttede at tildele Jens P. Koch foreningens initiativdiplom for 1964.

1980'erne

Børsen 12.8.1980: "Byggefirma med værdier for 713 millioner kr. bliver fond. Odense-koncernens Jens P. Kochs 62-årige ejer føler sig tvunget til at afstå ejendomsret." "Overdragelsen sker for at sikre virksomheden i næste generation. Familiefonden er skattefri. Til gengæld har ingeniøren for tid og evighed frasagt sig ejendomsretten til koncernen."

I starten af 1980'erne fik Danmark økonomiske problemer. Den anden oliekrise i 1979 fik indflydelse på betalingsbalancen, inflationen, beskæftigelsen, boligbyggeriet m.m. "Omfanget af erhvervslivets dybe krise kan aflæses hos Lønmodtagernes Garantifond, hvorfra udbetalingerne i år vil sætte en uhyggelig rekord." I begyndelsen af august 1980 var firmaet behersket optimistisk, men i september måtte man konstatere, at salget af huse var så reduceret, at man muligvis måtte gå i vinterhi i flere måneder og fyre hovedparten af de 200 håndværkere, hvilket man gjorde i december.

I foråret 1981 gik man så småt i gang igen og kunne samtidig fortælle, at det gik fint med byggefirmaet i Tyskland, hvor man forventede, at man midt i 80'erne ville sælge flere huse end i Danmark. Man ville bygge i Kiel og oprette et selskab i Düsseldorf, og mulighederne for at starte byggeri i Frankrig blev overvejet. 4 grunde var købt nordvest for Paris.

I Danmark ville man tilpasse sig tiderne og ville bl.a. gå mere ind i om- og tilbygninger og i andelsbyggeri.

I ca. halvandet års tid havde Jens P. Koch søgt om at få ny kapital tilført. Der var en begrundet optimisme om, at det skulle lykkes. Selv om det var barske tider for byggebranchen, og firmaet skyldte mange penge væk, var der også mange værdier i firmaet. Men det var likvide midler, der manglede.

Måske havde firmaet for mange penge stående i jord, hvor byggegrundene ikke hurtigt nok kunne sælges. Firmaets princip var at have jord nok til 5 års produktion, hvilket ved udgangen af 1982 svarede til ca. 2.600 byggegrunde. Udlånsrenten var på det tidspunkt 23%, og jorden var ikke så meget værd. Men der var samtidig brug for 15 – 16 millioner kr. ”i kontanter”. Intense forhandlinger med firmaets hovedkreditorer Handelsbanken, Forenede Kreditforeninger, Byggeriets Realkreditfond og Det fynske Trælastkompagni endte med et nej til ny likviditet. Bestyrelsen traf næste morgen den 7.12.1982 beslutningen om at bede skifteretten i Odense om at tage selskabet under konkursbehandling.

Det kom som et chok for alle. Alt arbejdet stoppede på byggepladserne, og de ca. 200 ansatte gik hjem. Der var ingen penge til lønninger. De indbetalte huslejer var ikke berørt af konkursen, idet de stod på en sikker konto hos advokaten.

Firmaets afdelinger i Odense, Herning, Hjørring, Aalborg og Aarhus lukkede. 85 fynsk-jyske projekter afvikledes. Landsretssagfører Lars Christensen afviklede firmaet. Afholdt bl.a. auktioner på maskiner, værktøj, kontorinventar m.m. Nogle medarbejdere og andre fortsatte med at

arbejde for boet for at gøre det helt op. Det tog ca. 7 år. Jens P. Kochs svigersøn Bo Andersen, direktør i firmaet, købte noget af jorden og startede eget byggeri. Kurt Thorsen købte jord beliggende i Munkebo.

Afsluttende

Jens P. Koch havde økonomisk talent og dygtighed til at udnytte dette. Hans udholdenhed ses især i hans utrættelige kamp for at komme, hvad han kaldte ”uhæderligheden i dansk politik”, til livs.

Han lagde aldrig skjul på, at han var luddoven. Han afskyede manuelt arbejde, og ville hellere regne ud, hvordan man kunne tingene uden.

Til Fyns Tidende udtalte han i anledning af sin 50 års fødselsdag: ”Vi har altid haft et lykkeligt og hyggeligt familieliv, selv om det naturligvis i en årrække var præget af, at jeg arbejdede hårdt. Men det koster naturligvis altid, hvis man vil nå noget ekstraordinært. Man får ikke noget gratis her i livet.”

Ved starten af ferien i slutningen af 1970 kunne man i Jyllands Posten læse: ”Hver dag traver han lange ture i naturen, og han forstår at slappe af bag klaveret. Gamle folkemelodier, menuetter og gavotter lyder ofte fra instrumentet. Der bliver også tid til at lade den skarpe hjerne komme til udfoldelse ved et bridgeparti, at tumle med ungdommens problemer og meget andet.”

Firmaet havde en god personalepleje. Da Jens P. Koch selv klarede alt ved byggeriet, var der mange engageret. Arbejdet blev uddelegeret, alle var ansvarsbevidste, håndværkerne hjalp hinanden på tværs af faggrænser og udførte arbejdet omhyggeligt og følte, at de havde gjort noget. Det

blev da også påskønnet af Jens P. Koch. Alle var meget glade for at arbejde for Jens P. Koch. Firmaet havde også oprettet en Hjælpefond, hvor medarbejderne selv delte penge ud, når det kneb.

Tidligere ansatte fortæller, at funktionærerne hvert år fik en ekstra månedsløn. Hvis overskuddet et år i firmaet ikke tillod dette, så fik man to månedslønninger ekstra næste år.

I de år, hvor Jens P. Koch boede i udlandet, besøgte han firmaet på de to terminsdage. Han gav hver af de kvindelige ansatte på kontoret et stykke marcipanbrød.

Firmaet kunne ikke holde rejsegilde for hvert hus. I stedet holdt man en gang om året en gevaldig fest med spisning og god underholdning. Et år var det således Johnny Reimar og hans Party-band. I starten var det på Fyns Forsamlingshus og senere i Otterup Hallen. I indbydelsen til december 1957 stod der bl.a.: ”Afhensyn

til Deres juleindkøb skal vi afsløre, at det er hensigten at overrække Dem en julegås.” Dette gentog sig. Firmaet arrangerede også sommerudflugter med dansevogn.

Bortset fra de sociale almennyttige boligelskaber så var Jens P. Koch Danmarks største bygmester (”typehuskonge”) med over 12.000 opførte boliger.

Søger man på Internettet, vil man kunne finde huse til salg, hvor det nævnes, at det er et af de gode, gedigne Koch-huse.

Tak for ekstra god hjælp i Historiens Hus, Odense.

Tak til Jens Peter Koch for gennemlæsning af manuskript.

Et fyldigere manuskript om Jens P. Koch kan læses på Dalum-Hjallese Lokalkiv. Manuskriptet nævner også den omfattende kildefortegnelse.

Frans Bay var lærer og skolebibliotekar ved Hjalleseskolen 1967 – 2003

Dalum Dyrehandel
- Når dyr trives

Dalumvej 35, 5250 Odense SV · 66 13 63 33 · www.dalumdyrehandel.dk

**Denne annonceplads
kunne blive
din
i næste årsskrift!**

Carl Nielsens morbror Hans – Hans Andersen, organist ved Dalum Kirke omkring 1860

Af Jørgen Larsen

Hans Andersens familiebaggrund og opvækst

Vi ved ikke præcist, hvornår han sluttede; men i al fald fra 1856 optrådte han som organist ved Dalum Kirke; det handler om Carl Nielsens morbror, Hans Andersen, som en del kender fra omtalen i Carl Nielsens erindringsbog fra 1927, *Min fynske Barndom*. Her følger en lidt længere historie:¹

Han blev født den 20. maj 1837 sammen med tvillingebroren Niels og blev straks hjemmedøbt. Moren hed Helene Andersdatter. Også hun omtales i *Min fynske Barndom*; her kaldes hun skipperenke fra Seden med tilnavnet ”Den skønne Helene”. I virkeligheden blev hun født i 1803 som femte barn i en daglejerfamilie i Hesselhaugehuset, beliggende på en grund i nærheden af den nuværende boligforeningsafdeling Hesselhaven, tæt på Vollsmose, og hun var i al fald ikke i juridisk forstand enke efter en skipper fra Seden; for hun blev i 1843, efter at have fået 9 ”uægte” børn, gift med faren til det sidste barn, en skrædder Jens Rasmussen, der var to gange enkemand. Det var hendes eneste ægteskab. I en stor del af hendes voksenliv fik hun fattighjælp, og

hun døde i 1874 på Odense fattigvæsens sygestue uden at eje andet end nogle få klædningsstykker.²

Hans’ og Niels’ far var en hattemager-svend Andreas Larsen, der nåede at blive udlagt som far til i alt 4 af Helene Andersdatters ni børn. Han var formodentlig blevet udlært i Odense i december 1828; men i øvrigt ved vi ikke noget om ham.

Carl Nielsens mor var ca. fire år ældre end Hans og Niels, og hendes udlagte far var en anden hattemagersvend Johan Larsen. Så strengt taget var Maren Kirstine Johansen og Hans Andersen kun halvsøskende.

Stedet for Hans’ og Niels’ fødsel var Johan Blangstrups lejeejendom på adressen ”Vejen tæt Kierkegaarden”, Vesterport 376, vel nu svarende til Kirkegårds Allé 17. Her og i den nærliggende lejekaserne ”Kragenshus” tilhørende hattemager Chr. Jantzen kom Hans til at leve sin barndom og ungdom sammen med moren, stedfaren og nogle af de mange søskende.

Broren Niels døde, inden han fyldte tre år, og Hans blev født med et dårligt syn – angiveligt stær på begge øjne. Men selv om Hans næsten var blind, fik han det vel mest opsigtsvækkende liv af de ni søskende: Han blev konfirmeret i Skt. Knud den 5. oktober 1851, altså til

¹Kilderne er ud over *Min fynske Barndom* især odenseanske kirkebøger og folketællinger. Desuden Odense fattigvæsens arkiv i Landsarkivet for Fyn og dels i Odense Stadsarkiv. På Historiens Hus’ hjemmeside findes en længere historie om Carl Nielsens mors familie, og heri findes også denne historie om Hans Andersen. I tilknytning hertil findes kildeangivelser: <http://kortlink.dk/historienshus/ftxs> - følg linket i bunden. Se evt. også artikel om Carl Nielsen i *Odensebogen* 2014.

²*Min fynske Barndom* s. 115 og se artikel om Carl Nielsens mors slægt på Historiens Hus’ hjemmeside eller artikel i *Odensebogen* 2014

19. Marts 1863		Liggehjælp		Julegave		Fisker	
		Brød	Penng.	Penng.	Hjælp		
258	204	Marius Jensen	1/6				
259		Blindeslaget Jensen					
260							
261							
262							
263							
264							
265							
266							
267							
268							
269							
270							
271							
272							
273							
274							
275							
276							
277							
278							
279							
280							
281							
282							
283							
284							
285							
286							
287							
288							
289							
290							
291							
292							
293							
294							
295							
296							
297							
298							
299							
300							
301							
302							
303							
304							
305							
306							
307							
308							
309							
310							
311							
312							
313							
314							
315							
316							
317							
318							
319							
320							
321							
322							
323							
324							
325							
326							
327							
328							
329							
330							
331							
332							
333							
334							
335							
336							
337							
338							
339							
340							
341							
342							
343							
344							
345							
346							
347							
348							
349							
350							
351							
352							
353							
354							
355							
356							
357							
358							
359							
360							
361							
362							
363							
364							
365							
366							
367							
368							
369							
370							
371							
372							
373							
374							
375							
376							
377							
378							
379							
380							
381							
382							
383							
384							
385							
386							
387							
388							
389							
390							
391							
392							
393							
394							
395							
396							
397							
398							
399							
400							

Uddrag af fattigkommissionens protokol, hvor Hans Andersen er anført som 3. klasse nydende, hvilket betyder fast tildeling af fattighjælp. Foto: Jørgen Larsen

normal konfirmationsalder – blindheden havde åbenbart ikke forhindret ham i at indlære pensum til tiden. I øvrigt fik han mg i flid og udmærket i opførelse. Ifølge oplysningerne i den militære lægdsrulle var han 62 tommer - dvs. ca. 160 cm - høj.

Offentlig hjælp i en lang årrække

I en lang årrække levede Hans Andersen af offentlig hjælp; fra engang i begyndelsen af 1854 til engang i begyndelsen af 1860 fik han stort set uafbrudt dét, der kaldes ekstrahjælp, altså en form for understøttelse, der blev givet uden for den faste forsørgelsesplan, og som formodentlig har været tænkt som en foranstaltning til afhjælpning af kortvarig, akut nød.

Fra den 3. marts 1860 til udgangen af 1863 fik Hans Andersen regulær fattighjælp efter behandling i Odense

fattigkommission i henhold til fattigforsørgelsesplanen, og han var registreret i fattighjælpsprotokollerne som klasse III nydende. Den faste tildeling bestod af det samme som ekstrahjælpen: Et 6 pundes brød og 24 skilling ugentlig. Det er bemærkelsesværdigt, at han ikke tildeltes nogen brændselshjælp, dvs. en fast ydelse af tørv. Dette kunne måske tolkes som om, at han i al fald indtil udgangen af 1863 har haft bolig hos sin mor, så han ikke behøvede hjælp til varmeudgifter.

Boliger

Hans første selvstændige hjem blev en lille to-værelses kvistlejlighed nogle få hundrede meter fra hans tidligere bolig, nemlig Heden 34, nu Sdr. Boulevard nr. 36. Det var her besøget, som er omtalt i Min fynske Barndom, fandt sted.

Senere og dvs. engang efter moderens

død i 1874 og inden folketællingen den 1. februar 1880 flyttede han hen i en formodentlig lidet komfortabel beboelse i øverste etage af baghuset til glarmester F.M. Grønnings ejendom Store Gråbrødrestræde 24 (nu 16).

Musikalsk begavelse

Han må have været musikalsk i overbevisende grad; for ud over den nævnte offentlige hjælp lykkedes det ham faktisk at få fattigkommissionen til at bevilge sig musikundervisning, endda i flere omgange, og her vil vi følge sagens gang i forhandlingsprotokollerne for fattigkommissionen: Mødet den 1. september 1853 pkt. 31: Fattigvæsnets distrikt 4 (kvarteret, hvor Hans Andersen og hans mor boede)

Mads Hansen gav Hans Andersen musikundervisning og oplyste til fattigkommissionen, at han var i stand til at betjene både violin, cornet og orgel.

havde bedt om at få skrædder Rasmussens søn behandlet ved mødet. Og resultatet var, at fattigforstander Hansen lovede at finde ud af, om man kunne lære den blinde søn musik. Mødet den 2. februar 1854 (altså efter at den 16-årige Hans Andersen er begyndt at modtage selvstændig ekstrahjælp) pkt. 47: En Christian Clemmensen, en 45-årig musiker fra Østrup, har haft den blinde dreng på prøve, om han kunne lære at spille, og han mødte nu op for kommissionen for at få en aftale om ”oplærelsen”.

Kommissionen tilbød 8 rigsdaler månedligt for kost, logi og undervisning af Hans Andersen hos Clemmensen. Dog kunne Clemmensen ikke svare før, han havde talt med sin mor, hos hvem han boede.

Mødet den 2. marts 1854 pkt. 8: Her fremlagdes en skrivelse fra Clemmensen, og resultatet af mødet var, at ”Kassereren bemyndiges til at afgjøre hans (Clemmensens) regning”. – Formuleringen er noget tvetydig: Dækkede den et afslag af hans tilbud, hvor man så blot vil betale for den ”prøvning”, Clemmensen havde foretaget af Hans Andersen, eller betød den, at man accepterede tilbuddet, og kassereren skulle bare betale? Måske nærmest det første ... Men sagen om Hans Andersens musikundervisning har åbenbart kørt videre, for på mødet den 2. juli 1857 skulle man som pkt. 47 diskutere, om man stadig skulle betale for Hans Andersens musikundervisning hos en lærer Hansen, formodentlig Mads Hansen, senere organist ved Skt. Hans Kirke. I den anledning besluttede man at tilskrive musiklæreren for at udbede sig hans ”Ytringer om hvorvidt det kunne være hensigtsmæssigt endnu nogen Tid

*Akvarel af Dalum Kirke som den så ud, da Hans Andersen var organist ved kirken.
Foto: Odense Bys Museer*

at lade ham beholde Undervisningen uagtet denne har medført betydelige Udgivter for Fattigkassen ...”

Den 20. juli 1857 svarede lærer Hansen: ”... Da Hans Andersens Bestemmelse med at lære Musik var, om muelig at bringe det saavidt, at han på Violin kunne erhverve sig nogen Fortjeneste ved at spille til Dands ved forefaldende Lejligheder, fornemmelig på Landet saa tror jeg, at han nu kan anses for, at have opnaaet den fornødne Færdighed til saadan Musiks udøvelse saa meget mere, som han flere Gange har paataget sig saadant og udført det til vedkommendes Tilfredshed; ligesom han ogsaa har gjort sig bekjendt med Behandlingen af Cornet.

Senere blev jeg anmodet om, at gjøre Forsøg hvorvidt han kunne lære at spille Orgel. Af medfølgende Attest fra Høierværdige Provst Abel (i Dalum) vil det sees, at han allerede forrige Aar i længere Tid

har besørget Organisttjenesten i Dalum Kirke til Menighedens Tilfredshed.

Jeg haaber saaledes, at det han har opnaaet i musikalsk Henseende maa kunne tilfredsstille de Fordringer den meget ærede Kommission efter Omstændighederne har gjort til ham og idet jeg saaledes ikke anseer det for absolut Nødvendighed at vedblive med hans musikalske Undervisning naar han blot ved Selvøvelse vil bevare i Hukommelsen, hvad han har lært ønsker jeg, at dette bekostelige Foretagende i Fremtiden maa blive til Gavn og Glæde saavel for den meget ærede Kommission som for ham selv ...”. Hans Andersen skulle altså uddannes til landsbyspillemand, men har mildest talt bragt det noget videre: På mødet den 6. august (pkt. 14) toges brevet til efterretning, og det meddeltes musiklærer Hansen, at undervisningen var sluttet.

Men allerede den 3. marts 1859 kan man i Fattigkommissionens forhandlingsprotokol under pkt. 47 læse: ”Den blinde Hans Andersen tilstedes en månedlig Hjælp af 6 Rd for 6 Maaneder til at erholde undervisning i Orgelspil hos Organist Jetell”. Joseph Frantz Jetel må antages at have været en meget kompetent lærer. Han havde siden ca. 1856 været organist ved domkirken, Skt. Knuds, og var selv blind. Jetel var født i Bøhmen ca. 1812 og havde i 1828 vakt beundring i Odense som valdhornsvirtuos. Siden den tid havde han opholdt sig i København som musiklærer og var blevet ven med bl.a. N. W. Gade. Han døde allerede i 1865. – Så det var altså de højest tænkelige kapaciteter, som fattigvæsnet i Odense havde engageret til at være lærer for Hans Andersen. Mon ikke man havde været temmelig overbevist om hans musikalske evner?

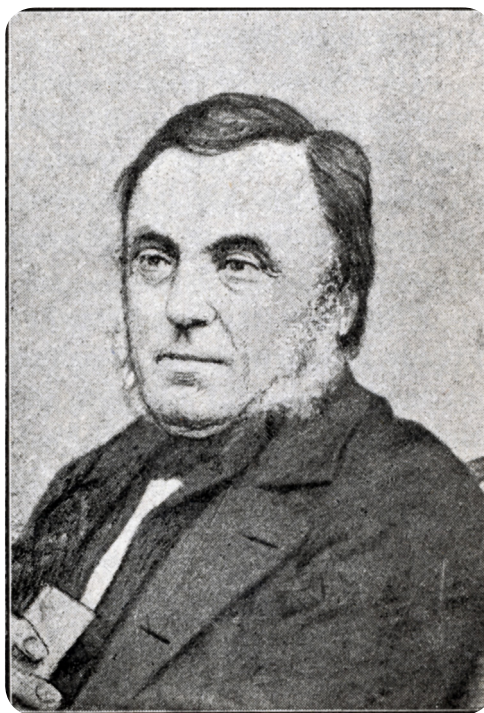
Ved mødet knap et halvt år senere (18. august 1859 pkt. 24) tildeltes Hans Andersen efter 4. distrikts fattigforstanders ønske fremdeles tre timers ugentlig undervisning i orgelspil hos Jetel i 6 måneder. Desuden besluttede fattigkommissionen på samme møde, hvor den begyndte tildelingen af fast fattighjælp (1. marts 1860) at betale endnu et kvart års undervisning hos domorganisten. Og hermed var uddannelsen tilsyneladende afsluttet. Organistvirksomheden ved Dalum Kirke, der nævntes i musiklærer Hansens brev, er på et tidspunkt blevet så fast, at han f.eks. i folketællingen i 1870 og i kirkebogen ved hans død i 1881 kaldes organist ved Dalum Kirke. I fattigforsørgelsesplanen i 1863 kaldes han ”Musikus”.

Tilsyneladende er den faste hjælp hermed bortfaldet, og det virker altså som

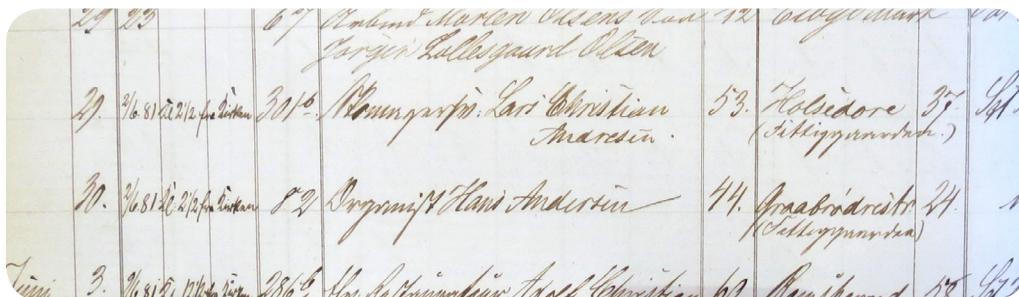
om han faktisk – i al fald så nogenlunde – har skullet skaffe sig sit levebrød som musiker og organist – uden at det dog bragte ham egentlig ud af fattigdommen.

Carl Nielsens møde med sin morbror

Ifølge *Min fynske Barndom* (s. 21 ff) besøgte Carl Nielsen sammen med sin mor Hans Andersen: ”Han boede i en to værelses kvistlejlighed lige over for Eksercerhuset i Forstaden, som kaldes ”Heden”. ...onkel Hans var organist i Dalum Kirke, og han gik altså fra Odense til Dalum, når han skulle spille i kirken. Han var og forblev ugift. Jeg tror nok, den lille kvistlejlighed, han beboede, var mindst tredje sal, i hvert fald blev jeg ganske

Organist Joseph Frantz Jetel, som lærte Hans Andersen at spille orgel, således at han kunne besørge orgeltjenesten i Dalum Kirke til menighedens tilfredshed.

Uddrag af skifteprotokollen fra 1881, hvoraf det fremgår, at både Hans Andersen og hans bror Lars Christian Andersen afgik ved døden på fattiggården samme dag den 30. maj 1881 uden at eje noget. Foto: Jørgen Larsen

svimmel ved at kigge ned på gaden, og det kunne kun lade sig gøre ved at krybe op på en stol. Onkel Hans var en lille, blid og nænsom person; meget venlig mod alle og uden nogen som helst kanter. Jeg har kun været sammen med ham i alt en halv snes gange, da han døde nogle få år senere. Han var glatraget, og hans hud var som et barns. Når han besøgte os på Sortelung, kunne den blinde mand

selv finde vejen, og så gik han varsomt fremad med hovedet lidt på sned og med et sært, halvsødt smil om munden, som om han blev strøget kærligt over kinden af en mild sommervind. Hans tøj sad glat og fast på den pæne, lille krop; han var måske angst for, hvad der hang løst og flagrede, når han skulle klare sig selv på veje og stier. – Han blev meget glad for vores besøg, men vi havde også medbragt

en halv medisterpølse og fire-fem æg til ham. Nu kom for mig det store øjeblik! Onkel Hans gik hen og åbnede klaveret og sagde, at jeg måtte gerne prøve at klimpre på det. Det var et almindeligt, karnisformet klaver af mahognitræ, men det ville ikke nytte noget, om jeg forsøgte at beskrive, hvilken oplevelse det var for mig at røre tangenterne og efterhånden finde melodier frem med en eller to fingre. Jeg vil hellere prøve at forklare, hvad jeg nu mener, kunne være grunden til den uforglemmelige henrykkelse, jeg følte ved at gå på opdagelse i den lange række tangenter, der lå foran mig. Jeg havde dog hørt musik før, hørt far spille på violin og kornet, hørt mor synge, og jeg havde, da jeg lå med mæslinger, selv forsøgt mig på den lille violin. Men dette var noget helt andet. Her lå tonerne i en lang skinnende række for mine øjne. Jeg kunne ikke alene høre dem, men jeg kunne se dem, og jeg gjorde den ene store opdagelse efter den anden. Allerførst at de dybe toner gik til venstre, og de høje til den anden side. Men jeg kunne ikke begribe, hvad de sorte brikker skulle til, og først da jeg kom i forlegenhed med en melodi, der i midten havde et fis i stedet for f, gjorde jeg en ny opdagelse: at der var mening i det hele, og at de sorte tangenter også betød noget. På en violin må tonerne opsøges på strengene, og på et horn eller en trompet må læberne danne deres højde og dybde; ingen kan sige nøjagtigt, hvor tonen ligger, hvad læberne skal gøre, eller hvor megen luft, der skal anvendes for at få den rigtige klang frem. Her derimod lå alt klart og håndgribeligt, og jeg tror bestemt, at min største glæde beroede derpå. Jeg husker ikke, om jeg fandt akkorder eller treklange, men med en finger

fra hver hånd spillede jeg lange rækker af søde tertsgange, og når mine to fingre således fulgtes ad, tænkte jeg: To drosler sad på en bøgekvist. Jeg vil nok antage, at Mor og jeg har været dygtig trætte efter denne tur...”

I citatet fylder Carl Nielsens opdagelse af klaveret noget mere end omtalen af onklen. Carl omtaler ham ganske vist meget sympatisk, men skriver også, at han kun har truffet ham en halv snes gange, da han døde få år senere – næsten som om at han ville distancere sig lidt til ham. Hans Andersen levede jo i 1879, da Carl Nielsen blev ansat som militærmusiker i Odense og, som allerede fortalt, havde han endda meget centralt beliggende bolig i Odense – ikke langt fra de steder, hvor Carl Nielsen færdedes dengang. Så han kunne have haft besøgt sin musikalske halvonkel.

Hans Andersen døde i 1881 på fattiggården

Den 27. maj 1881 blev Hans Andersen indlagt på fattiggårdens sygestue på stadslægens anbefaling som lidende af gigt og blindhed og værende i en ynkelig forfatning – 44 år gammel, ugift, boligen var den nævnte Gråbrødrestræde 24, ”han kunne intet fortjene”.

Når han nu her åbenbart var arbejdsløs, er den mest sandsynlige årsag hertil vel den nævnte gigt. Han har takket være store musikalske evner kunnet lære at spille på orgel på trods af sin blindhed; men de gigtsvage fingre har umuliggjort det – og benene har ikke længere kunnet klare spadsereturen til Dalum.

Han oplevede kun ganske få dage på fattiggården; for allerede den 30. maj 1881 afgang han ved døden.

Vi letter byrden

Dalum-Hjallese Begravelse blev grundlagt i 1926 af snedkermester Henry Pedersen. I alle årene har forretningen ligget på Jernbane Allé. Siden 2001 har vi videreført traditionerne. Vi letter de praktiske byrder i forbindelse med begravelser og bisættelser i Dalum-Hjallese – med erfaring, indlevelse, et højt fagligt niveau og lokalt kendskab.

*Indlevelse, faglighed
– og en fair, gennemskuelig pris.*

Kim Bøilerehaug
Diplomuddannet
bedemand

**Bøilerehaug
begravelse**

afsked.dk

66 13 24 55

**Dalum-Hjallese
Jernbane Allé 1**

HJALLESE KIRKE

Foruden højmesser, gudstjenester og familiegudstjenester kan man deltage i:

Babysalmesang, sangaftner, koncerter, sogneaftner med foredrag, studie- og læsekredse, filmklub, tirsdagsklub med foredrag, fredagscafé første fredag i måneden.

Endvidere kan man gå til:

Kor (vi har både børnekor, ungdomskor og voksenkor).

Hjallese Kirke, Hjallesegade 25, 5260 Odense S

Tlf. 66 15 25 20, mail: kirkekontoret@hjallesekirke.dk

Det er mærkeligt, at han var indlagt på fattiggården samtidig med sin bror Lars Christian Andreasen, og at de døde stort set samtidigt. I skifteprotokollen er de to brødre nævnt umiddelbart efter hinanden: ”Aar 1881 d. 30. Mai anmeldtes at Skomagervend Lars Christian Andresen 53 Aar gl. er afgaaet ved Døden uden at eie noget. Fattiggaarden. Samme dag anmeldtes at Organist Hans Andersen 44 Aar gl. er afgaaet ved Døden uden at eie noget. Fattiggaarden.”

De blev begge begravet den 2. juni 1881 kl. 2½ fra Skt. Knuds, og Hans Andersens ophold på fattiggården og hans begravelse inklusiv bl.a. kiste, ligvogn og løn til syn, gravere og bærere kostede i alt 32 kr.

Afslutning

Af de af Hans Andersens søskende, vi kender noget til, blev ingen særligt gamle

– flere døde som ganske små – ældst blev Carl Niensens mor med sine 63 år. Ingen af de mange søskende ser ud til rigtigt at være kommet ud af fattigdommens sump, og selv om Hans Andersen jo faktisk fik sig en karriere, endte han alligevel som 44 årig på fattiggården i en ynkelig tilstand.

Et sted skriver Carl Nielsen i Min fynske Barndom, at hans mor i virkeligheden var mere musikalsk end hans far. At der faktisk var musik i generne i Carl Niensens mors slægt dokumenterer Hans Andersen til fulde.

Jørgen Larsen er cand. mag. og forhenværende museumsinspektør ved Danmarks Jernbanemuseum

Skift til en ansvarlig bank,
der tænker på andet
end penge

 Arbejdernes Landsbank

Dalumvej 52 | 5250 Odense SV | 38 48 30 84 | dalum@al-bank.dk

BLITZ 77
Fotograf
Brian Jensen

Dalumvej 74
 5250 Odense SV

22 74 19 30
 blitz77@blitz77.dk
 www.blitz77.dk

I.C. Radio Hjallesø

v/Peder Gram

Reparation og salg af

- Fjernsyn
- Video
- Radio
- Båndoptagere
- Pladespillere
- CD-afspillere
- Indstilling af TV-programmer

Odensevej 1, 5260 Odense S **66 15 04 99**

Stofa

TV · BREDBÅND · TELEFONI

Totalentrepriser

Vi tilbyder alle former for ombygnings-, re-
 noverings- og vedligeholdelsesarbejder.
 Samt anlæg og pleje af grønne arealer samt
 glødførebekæmpelse.

Vi har døgnservice.

Kontakt os for et godt tilbud.

TØJSBO BYG

Seebbladsgade 17, 5000 Odense C
 tlf. 65 96 87 60 www.tøjsbo.dk

DESIGN
 FRISØR

JANE & KITT INTERNATIONAL
 FÅBORGVEJ 89
 5250 ODENSE SV.
 TLF. 66 17 57 71

Sonjas
Blomster

Dalumvej 70 5250 Odense SV
 Tlf. 63 12 04 12

- Stedet med den gode service

Denne annonceplads
 kunne blive
din
 i næste årsskrift!

DALUM

Blæk & Hobby

Faaborgvej 37A

www.dalumblæk-hobby.dk

Klokketårnet ved Hjallese Kirke

Af Frans Bay

Kirkeklokker har i mere end 900 år haft en væsentlig funktion i Danmark. Klokkerne fra den lokale kirke orienterede befolkningen om, hvornår man skulle gå i kirke, hvornår man skulle bede, om glæder og sorger i sognet samt indkaldte til møde ved kirken, så man kunne blive informeret om væsentlige begivenheder som krig og fred og om ildebrande.

De første kirker var bygget af træ. De kunne ikke bære en tung klokke, som i stedet for blev hængt i et trætårn – en klokkestabel – ved siden af kirken. Den ældste bevarede kirkeklokke i Norden er Hedebyklokken, dateret til ca. år 950.

Fra omkring år 1030 begyndte man at bygge stenkirker, og i årene efter 1100 bygges de første stenkirketårne. Klokken eller klokkerne blev anbragt i tårnet. Ikke alle de romansk byggede kirker fik tårne, da det betød en ekstra økonomiske belastning for landsbyen. I den ”gotiske tid” blev det mere almindeligt at bygge tårne. Denne stil ville vise kirken som noget himmelstræbende. I dansk traditionelt

*Klokketårnet ved Hjallese Kirke.
Foto: Dalum-Hjallese Lokalkarkiv*

kirkebyggeri er kirketårnet sammenbygget med kirken. I Danmark er der ca. 200 ”kullede kirker”, dvs. kirker uden tårn.

Hjallese Kirkes oprindelige byggeudvalg enedes om, at kirkens tårn skulle være fritstående. Tårnets placering blev bestemt af tre meget store gamle træer.

Som ved øvrige kirketårne i Danmark blev det orienteret øst – vest. Under udgravningsarbejdet til tårnet fandt man rester af et gammelt fundament, formentlig tilhørende den formodede kirkelade ved den oprindelige Hjallese Kirke, nedrevet i 1576.

Et fritstående ikke med kirken sammenbygget kirketårn kaldes en kampanile. Denne skik kom fra Italien, hvor det latinske ord campana betød klokke – dog oprindeligt om bronzegods fra Campania i Italien, og deraf fulgte ordet campanile. Flere berømte italienske kirker har fritstående klokketårne. F.eks. domkirkerne i Venedig, Firenze og Pisa (Det skæve Tårn – for øvrigt med cirkulær grundplan). Den sikkert ældste bevarede kampanile står ved Sant’Appollinare i Classe i Ravenna. I Danmark kan man f.eks. se følgende kirker med fritstående tårn: Enghøj Kirke i Randers, Jakobskirken i Roskilde, Jesuskirken i Valby, Munkebjerg Kirke i Odense og Rønnevang Kirke ved Taastrup. Ansgar Kirke i Odense har en kampanile, bygget helt tæt ind imod kirken.

Hjallese Kirke har et fritstående klokketårn i 2 stokværk. Det er bygget over en betonsokkel i rødt tegl som selve kirken. ”Tårnet har til dels samme tagløsning som kirkesalen, idet hver af de fire facader er

afsluttet med en ”halvgavl”. Åbningerne er uden glas, men delvist dækket af indsatte, mørkbejsede brædder, der er fæstnet til tværgående betonbånd. En retkantet dør i østfacaden åbner ind i tårnet, hvorfra en trappe fører op i det åbne, træbeklædte klokkestokværk.” (Danmarks Kirker, Hjallesø, side 2907).

Byggeudvalget ønskede ”én stor fornuftig klokke, som i al sin enkelthed skulle klinge smukt.” Kirkeministeriets klokkekonsulent fortalte, at der skulle kunne ringes afvekslende, derfor skulle der være tre klokker. Det blev til to klokker. På en klokke skal der stå, hvem der har støbt den og hvornår samt kirkens navn. Desuden skal der være en ”liturgisk-poetisk indskrift”. Det blev til en timelang drøftelse blandt udvalgets medlemmer for at finde de ”rigtige indskrifter”.

Den største af de to klokker har en diameter på 101 cm og vejer 650 kg. Med versalindskrifter står der dels:

”Petit & Fritsen i Holland støbte mig år 1982 til Hjallesø Kirke”, og dels Ole Sarvigs ord: ”Du ene ville os/ så bryd dog vores trods/ vær os”.

Den mindstes diameter er 95 cm og vejer 380 kg. Her står dels den første indskrift fra den store klokke og dels fra Salme 101: ”Om troskab og ret vil jeg synge/ for dig Herre vil jeg synge”.

Hjallesø Kirkes klokketårn er noget af det, der gør Hjallesø Kirke til noget helt særligt. Tårnet fremstår markant i bybilledet og er derfor blevet valgt som motiv for såvel det gamle logo som for kirkens nye logo. Logoet er så specielt, at man straks genkender motivet som vartegn for Hjallesø Kirke.

Tårnet er iøjnefaldende pga. såvel det

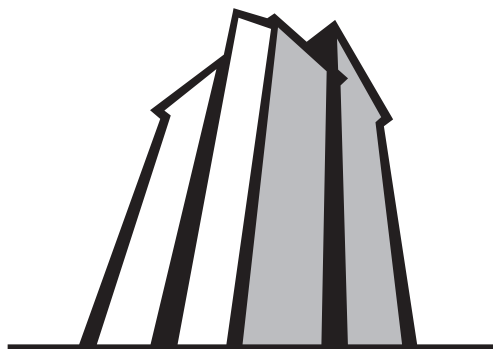
kantede og monumentale udtryk som det himmelstræbende, der vækker minder om ”gotiske katedraler”, der hæver sig fra menneskers travle hverdag og åbner sig op imod en anden og himmelsk dimension, peger ind imod dét, som er kernen i kirkens budskab.

Grafikeren bag kirkens nye logo, Allan Hansen, har netop knyttet an ved nogle af disse tanker, der gør tårnet til et blikfang, man ikke lige glemmer.

Meget var nyt og spændende ved Hjallesø Kirke, da den blev indviet i 1983. Således også kirketårnet. Placeret flot på grunden, med fodfæste omtrent i den gamle kirkebygning på stedet, tæt på det gamle Bystævne, som minder om historien for 150 år siden og synlig fra Hjallesøgade visende hen til den moderne Hjallesø Kirke.

Artiklen har været bragt i Sogneyt, Hjallesø Kirke, Advent 2015.

Frans Bay var medlem af Hjallesø Kirkes Menighedsråd 1983 - 2008

HJALLESE · KIRKE

Hjallesø Kirkes nye logo af Allan Hansen

Hjallese Folkedansere – arkivfond A311

I juni måned 2015 modtog lokalarkivet en stor aflevering fra Bente og John Larsen, som i mange år har været og stadig er aktive i Hjallese Folkedansere. Samtidig har de opbygget en meget stor samling om alt, der vedrører folkedanserne. Folkedanserbillederne på væggene i deres hus på Odensevej var talrige, og et stort rum i kælderen var fyldt med minder – scrapbøger, emblemer, broderier, bøger om folkedans, flere billeder og meget andet var samlet gennem mange år, men nu skulle der findes en anden ordning, for huset er blevet solgt, og ægteparret flytter til en lejlighed i Højby, hvor der ikke var plads til det omfattende materiale. Det har været svært at skille sig af med de mange minder, men beslutningen var

taget, og d. 4. juni 2015 afhentedes det hele af lokalarkivet. I løbet af efteråret har arkivmedarbejder Jonna Stokholm registreret det hele i Arkibas, så nu er det muligt for alle at orientere sig i materialet via www.arkiv.dk

I forbindelse med registreringen blev der lagt mærke til en artikel i bladet Hjemstavnsliv, hvor en anden arkivmedarbejder Kirsten Eriksen tilbage i 1957 havde berettet om en folkedansertur til Geneve. Den artikel har hun redigeret og forkortet en del, og den bringes efterfølgende som et eksempel på, hvad den nylige aflevering indeholder, og hvordan en udlandstur for 58 år siden var en helt enestående og usædvanlig oplevelse.

Hjallese Folkedansere i Den fynske Landsby.

Foto: Dalum-Hjallese Lokalarkiv

Erindringer fra folkedanserturen til blomsterfestival i Geneve i 1957

Af Kirsten Eriksen

Den 15 dages rundrejse startede 7. august 1957

Danske folkedansere havde fået invitation til at repræsentere Skandinavien ved denne festival i Geneve.

Holdet kom til at bestå af dansere og sangere fra Odense, Hjallesø og Brørup-Holsted med C. F. Christiansen, Brørup, som leder af turen, og Finn Jensen, Odense som arrangør. Festivalen i Geneve varede 4 dage, hvor vi var byens gæster, fra vi kom ind i Schweiz, til vi forlod landet.

Vi udvidede turen til en rundtur på 15 dage, da vi skulle så langt på så billige vilkår (det var før ”præsten” og charter-

rejsernes tid). Turen kom til at gå ned gennem Tyskland, videre til Italien, Østrig og hjem gennem Tyskland.

Vi startede fra Odense 7. august 1957 kl. 6.00 i øsende regn, men med højt humør kørte vi til Brørup, hvor de sidste deltagere stod på bussen bl.a. vores udmærkede rejseleder bankdirektør C. F. Christiansen. Fru Christiansen havde anrettet et mægtigt morgenbord med masser af rundstykker. Efter et ordentligt indhug startede vi med fuldt hold ca. 30 denne pragtfulde tur.

Busturen mod Geneve

Hver morgen, når vi startede, sang vi en morgensang. Det var meget hygge-

”Den halve kæde”, som danses af to par, hvor pigerne svinges rundt og hænger på herrernes arme.

Foto: Dalum-Hjallesø Lokalarkiv

ligt. Ved Flensborg blev det fint vejr, og Christiansen fik et par 5 liter-balloner fyldt op med rødvin, som vi nød til vore måltider. Vi holdt os selv med kost under køreturen for at gøre turen så billig som muligt. Vi lavede varm mad på medbragt flaskegasanlæg, som Ingeborg og Herluf Mølgaard passede flot. Til frokost smurte vi vores klemmer i fællesskab og havde det gevaldig hyggeligt hver gang, det var spisetid, og vi havde fundet et godt sted at gøre ophold.

Vi nåede Hamborg, hvor meget endnu 12 år efter krigen lå i ruiner og derfor var et trist og forfærdeligt syn.

Efter at have ordnet os på hotellet gik vi bytur og endte i ”Anzeiger-Hochhaus”, hvor der var en restaurant på 7. etage med en herlig udsigt over byen med alle dens lys i alle farver. Vi fik et par krus øl og dansede både moderne og folkedans, mens vores dygtige spillemand Poul Bolving dirigerede orkesteret og selv spillede med. Vi morede os herligt, og det gjorde de øvrige gæster og orkesteret også.

Næste morgen startede vi tidligt i diset vejr. Morgensangen blev ”Se, nu stiger solen af havets skød”. Vi kørte først gennem hede, senere gennem frodige agermarker ind imellem tobaks- og humlemarker. Spændende var det at se de første bjergtoppe. Senere på turen fandt vi ud af, at det var meget lave bjerge – end ikke Schwarzwald-bjergene imponerede os på hjemvejen. Vi drejede ud fra autostradaen for at spise vores middagsmad – forløren skildpadde. Den smagte skønt, men der blev også brugt 26 dåser, så ”der blev gået til den”. Til afslutning kaffe med hjemmebakte kage. Hver deltager medbragte to hjemmebakte kager, og de slog til under hele turen.

I Bühl vest for Schwarzwald spiste vi aftensmad ved et gammelt kloster i landlige omgivelser. I Tyskland så alt gråt og forfaldent ud. Man var ikke kommet over krigen endnu. Mærkeligt var det også at se de mange oksekærrer, ofte side om side med traktorer.

Vi overnattede lidt nord for Freiburg. Her øvede vi en times tid på de danse, vi skulle opvise med i Geneve, men det var frygteligt varmt. Næste dag nåede vi Basel ved den schweiziske grænse ved 9-tiden. I Schweiz var alt fint og rent – en voldsom overgang med smukke huse og masser af blomster. Mange veje var sprængt ind i klipperne, og vi kørte over eller under mange broer, der er bygget ud over veje, for at sten ikke skal styrte ned på vejene. Vi dansede også sammen med de mange tilskuere, der havde samlet sig. Det var både festligt, folkeligt og fornøjeligt – særlig da vi sluttede med familiesekstur under stor jubel.

Blomsterfestivalen i Geneve

Lidt over kl. 16 nåede vi Geneve. Regnen havde narret os for den smukke udsigt over søen til Alperne med Mont Blanc og andre skønne bjergtoppe, men det blev da tørvejr igen. Humøret var fint, og vi var meget forventningsfulde.

Vi fandt den skole, damerne skulle indkvarteres på – hvert land i sit klasseværelse – mens herrerne boede i en stor gymnastiksal flere nationer sammen på en nærliggende skole. Vi havde hver sin guide. Philippe var damernes og talte mest engelsk. Herrerne var Gerbert, mest tysktalende. De hjalp os på bedste måde alle dagene. Vi spiste sammen i en stor sal med de øvrige 14 nationer.

Vi havde fået udleveret kort med kupo-

Kirsten Eriksen og Grethe Andersen i Præstødragter.

Foto: Dalum-Hjallese Lokalarkiv

ner, der kunne bruges til meget forskelligt. Nogle som betaling for vores måltider, andre kunne vi bruge som adgangstegn til festpladsen – også når vi ikke var i dragter. Vi var meget spændte på den første middag (man er vel dansker) og blev glædeligt overrasket: aspargessuppe, fisk i hollandaise og friske ferskner!

Kl. 20.30 samme aften stillede vi op til første procession ved Genfersøen. Ved hver procession måtte vi spadsere i 80 minutter. Her var meget varmt, men det luftede lidt, og temperaturen blev efterhånden ret passende. Der var bygget terrasser med siddepladser flere steder langs ruten, og folk sad og stod tætpak-

ket i tusinder. De jublede og smed med konfetti og opfordrede os til at danse, så vi gav adskillige små opvisninger på hver tur. Allerhelst ville publikum se ”Den halve kæde”, som to par danser, og pigerne svinges rundt og hænger på herrernes arme. Hvis vi dansede noget andet, slog de ud med arme og ben og lavede cirkelbevægelser – kort sagt de ville se pigerne svæve.

Lørdag formiddag besøgte vi den gamle bydel – en yderst interessant tur.

Efter middag var der på ny procession. Denne gang med blomstersmykkede vogne. Det var virkelig imponerende, hvad her var fremstillet, og ind imellem gik folkedanserne i vidt forskellige dragter. De kom fra Schweiz, Italien, Frankrig, Bulgarien, Østrig og så videre – ja selv

The Gordon Highlanders gjorde festen den ære at deltage med deres stokke og sækkepiber.

Så snart vi var færdige med processionen, kørte vi ud syd for Genfersøen til et dejligt landsted, hvor vi var gæster hos en bankier, der var gift med en dansk dame. I parken blev vi trakterede med flere drinks, fine pindemadder og petitfours. Vi dansede og sang for vores værtsfolk, og bankieren filmede os, og vi havde det hyggeligt sammen.

Mens vi sad og spiste til aften, fik vi pludselig besked om, at vi havde fri og ikke skulle i procession denne aften. Vi kom hurtigt hjem for at klæde om og så til festfyrværkeriet. Fyrværkeriet foregik fra både på søen og fra begge bredder. Det var meget imponerende, et usædvanligt

Folkedanserne besøgte en lille restaurant ”La Grotte”. Restauranten var beliggende i en klippehule, hvor både vægge, loft og gulv var rå klippe.

Foto: Dalum-Hjallese Lokalarbiv

opbud af sole, stjerner og blomsterfigurer i mange forskellige farver. Efter fyrværkeriet mødtes vi et bestemt sted ved nogle lange borde, hvor vi kunne sidde og hygge os for egen regning. Det kneb lidt med det franske sprog, men Niels kom i tanke om en vittighed med en dansker i Paris. Han skældte en tjener ud for en ”dødbider” og blev straks præsenteret for to øl (deu biere). Derefter skulle alle hen og hente ”dø bi’ere” – jo vi havde det gemytligt på en pæn måde. Sangkoret var også med, så selvfølgelig sang vi nogle af vore sange fra koret.

Søndag morgen førte vores energiske fremmedførere os ud til Folkeforbundspalæet, hvor vi blev vist rundt. Det var stor-slået, opført i marmor, beliggende i en stor park på bjergsiden nord for Geneve. Som danske fik vi en lille ekstra forevisning af de danske delegeredes mødesal. Foran hovedbygningen dansede vi til stor glæde for andre besøgende.

Efter frokost var der igen procession med blomsteroptog. Denne gang tog vi nogle lette danse, og heldigvis stiltede en truende regn af, lige inden vi begyndte, så Christiansen fik alt vort regntøj at bære på! Derefter var vi inviteret ud til et lille tearoom, hvor vi blev trakteret og dansede. Det skulle have været på en dejlig terrasse ned mod søen, men nu brød en tordenregn løs, så vi måtte forlægge opvisningen til en lille teatersal, de havde derude. Fællesspisningen om aftenen blev meget langvarig – det regnede, så vi ikke kunne komme på promenadepladsen. I stedet underholdt de forskellige grupper med sang og dans, og det var meget interessant for os at få det hele at se på nært hold. Selv dansede vi et par numre og sang ”Bly Viol”. Aftenen sluttede vi

i en lille restaurant, hvor vi holdt et lille gilde for vore flinke guider, der blev talt og sunget i lange baner, og vi overrakte vore gaver. Philippe fulgte os dog helt til bygrænsen næste dag, og vi tog en rørende afsked med ham.

Nye oplevelser – men også vrøvl med bussen.

Ved frokosttid var vi nået et godt stykke op i Rhonedalen. Vi gjorde holdt ved Pissevache vandfaldet. Her købte vi friske abrikoser som afslutning på frokosten. Et par timer senere nåede vi Sct. Leonard, hvor vi var nede at sejle på en underjordisk sø, som man opdagede i 1923 efter et lille jordskælv. Vandet hernede var krystalklart, ca. 20 meter dybt, og hulen hvævede sig højt over vore hoveder. Roerne fortalte, at for et par år siden var loftet i hulen styrtet ned og havde halveret hulens længde. Det gøs måske i en eller anden - !

Hen på eftermiddagen nåede vi vores bestemmelsessted, Sierre. Næste morgen var bussen gået i stykker – igen – men chaufføren fandt et sted ved en dejlig sø, hvor vi kunne få en svømmetur. Søen var fyldt med andemad, så vi var helt grønne, da vi steg op. Ved søens venstre bred var der en høj klippe med en hule. I denne var indbygget en lille restaurant, La Grotte. Mure og loft var den rå klippe, og gulvet må også have været klippe. Her uden for spiste vi vor medbragte madkurv og fik serveret et dejligt glas af egnens hvidvin til. Om eftermiddagen gjorde vi indkøb til fødselsdagsgilde for Poul, spillemanden. Vi ville have fejret fødselsdagen et eller andet sted ude i det fri, men regnen gjorde, at vi måtte

ty indendørs. Værtsfolkene var vældig flinke imod os. De kogte chokolade og serverede vore hjemmebagte kager, som de også smagte og var begejstrede for. Vi kom rigtig på talefod med dem og morede os godt sammen den aften med sang og dans. To af os havde skrevet en sang til Poul. Den vakte jubel, og vi havde i Sct. Leonard købt en miniatureviolin, som vi anbragte i en smuk rød nerieblomsterbuket – den var ærlig og redelig stjålet foran vort hotel i Sierre. Christiansen tolkede vore følelser for Poul og bragte ham vor tak og lykønskning. Den aften ved søen vil vi huske længe, også den ejendommelige køretur hjem langs den dybe sø og under de høje bjerge med vort lys fejende gennem alle svingene.

Onsdag morgen blev vi igen forsinket af vrøvl med bussen. Vi nærmede os Simplonpasset, der er 2008 meter over havet, og temperaturen faldt meget, men vi havde travlt med at se os om. Vel nede på den anden side kørte vi ind i Italien ved Iselle.

Italien med Lago di Maggiore, Milano og Venedig

I Stresa ved Lago di Maggiore gjorde vi et lille holdt og beundrede den dyblå sø ved hvis bredder, der vokser acacier, cypresser, palmer og banantræer ind imellem et væld af smukke blomstrende sirbuske. Her var meget varmt. Langs vejen så vi masser af reklameskilte – de fulgte os hele vejen gennem Italien og virkede meget irriterende.

Vi ledte efter et godt badested, men som i Schweiz var der tit spærret af private villaer og haver. Vi fandt dog et godt sted. Vand skaffede vi os fra en lille ejendom. Den gamle kone, der havde

givet os vand, var meget interesseret i vore forberedelser og ville have at vide, hvad vi var for nogle. Det var svært at forklare, men Christiansen tog Sigrid og dansede med hende på vejen. Da slog den gamle kone hænderne sammen og råbte: Ballade – således blev Sigrid Christiansen ballarina. Vi gav konen et brev med gule ærter kogt på sprængt gås og håber, hun har fået sig en god tallerken suppe deraf.

Først kl. 23.30 nåede vi Milano og fandt med lidt besvær hotel Ligure. Nogle stykker af os tog en lille tur ud for at nyde nattelivet, men først næste dag var vi på rundtur i Milano. Så domkirken med de 1300 små tårne og spir og de 2000 figurer og statuer og en bod på taget. På vej ud af Milano aflagde vi besøg på monumentkirkegården, der er absolut seværdig, ikke køn men prangende.

Næste dag var vi i Mestre, en forstad til Venedig. Om aftenen kørte vi en tur derind d.v.s. vi måtte parkere bussen langt fra og tage ”spovognen” kaldet vaporettoen ind til Markuspladsen, hvor vi promenerede og rigtig nød den egne stemning med det pulserende liv af glade mennesker. Da tjeneren fandt ud af, at vi var danske, spillede det store orkester bl.a. Lumbyes champagnegalop til ære for os. Sejlturen hjem af Canale Grande med de mange gondoler og belyste marmorfacader på paladserne var betagende i den lune aften.

Vi havde kun halvpension på hotellet, men værten havde tilberedt et dejligt måltid med spaghetti og en neapolitansk ret, og han havde lovet at lære os, hvordan man spiste spaghetti med ske og gaffel. Det gjorde han også, og da han syntes, vi var lærenemme, spenderede han champagne på hele selskabet!

Næste dag var vi igen i Venedig, så Dogepaladset og var på rundtur i Marcuskirken. Vi travede lidt rundt i smågaderne på egen hånd og mødtes hos en glasmager, som vi så lave de fineste glasting, som vi købte nogle af. Vi nåede ned til Rialtobroen, hvor vi beundrede de mange butikker på begge sider af broen, handlede lidt og morede os over den fremmedartede menneskemængde.

Hjemturen

Lørdag morgen kørte vi nordpå og havde en vidunderlig tur gennem Dolomitterne. Lad mig nævne navne som Cartina d'Ampezzo og Misurinasøen. Søndag skulle vi prøve at komme over Gross-Glockner, vejret tegnede nogenlunde, men vi blev frarådet at tage derop, enten ville der være tåge eller sne. Det blev sne – og i 2000 meters højde var alt dækket af sne, så vi fortrød ikke. I stedet kørte vi gennem den smukke Mölldal til Mallnitz, hvorfra vi pr. bane kom igennem en 8-9 km lang tunnel til Böckstein. Jernbaneturen var meget spændende. I Böckstein spiste vi, mens en dreng jodlede for os, en rigtig tyrolerdreng, der virkelig kunne jodle. Ad stejle veje fortsatte vi til Salzburg, hvor vi blev indkvarteret på fire forskellige steder. Mandag var det regnvej, men vi gik alligevel rundtur i byen og fik et lille indtryk af den. Vi så bl.a. Mozarts fødehjem. Om aftenen regnede det stadig, men vi tog regntøj på og gik ud for at se byen. Det var et strålende syn i dobbelt forstand – det øseregnede og projektørlyset strålede ned over byen fra "Hohensalzburg".

Næste dag kørte vi til grænsen til Tyskland og til Reinsburg. Vi kørte gennem Heidelberg og til Göttingen, hvor vi skulle overnatte. Det blev sidste aften på

turen, så vi klædte os om og gik i "Rathauskeller" under byens rådhus. Her fik vi et par krus øl og en bid brød – sikken en bid – ca. 10 slags pålæg på et stykke brød, så brødet var lidt svært at finde. Der var rigtig hyggeligt med hvælvninger og stensøjler. Rådhuset var kommet uskadt gennem krigen, så det stod, som det har stået de sidste 100 år.

Næste morgen kørte vi igen nordpå, til vi nåede "Belsen-lejren" ved Bergen-Belsen på Lüneburger Heide. Lejren var indrettet som mindepark for de ofre, som blev myrdet her. Der var rejst en mindemur og en obelisk. På mindemuren har også Danmark et relief indhugget med "Danmark – forgæves har I ikke kæmpet". Vi var meget tavse, da vi forlod mindeparken.

I Hamborg var vi en lille tur på Reperbahn og så rådhuset med mere. I Bad Bramstedt holdt vi ind ved en hyggelig kro, hvor vi fik foredraget en lille sang på 20 vers om deltagerne – den vakte stor jubel.

Der blev holdt takketaler og uddelt chokoladeæsker til lederne og deres koner. Vi beundrede det smukke lyngflor på Lüneburger Heide og kom vel gennem tolden i Krusaa. I Brørup forsvandt jyderne, efter vi havde sunget "Bly Viol" og "Skuld Gammel Venskab". Odense nåede vi lidt før kl. 2 nat. Alt i alt en pragtfuld og meget skøn tur.

Kirsten Eriksen er arkivmedarbejder i Dalum-Hjallese Lokalarkiv

Et kolportørforlag i Dalum – A. S. Bogforlaget Dana, Fruens Bøge

Af Lars Hagensen

En kasse med usorterede bøger

De klassiske boghandlere er ved at være en saga blot. De senere års frie bogmarked og opfindelser som internettet og e-bogen har givet den klassiske bog og boghandler kraftig konkurrence. Men konkurrence på bogmarkedet er nu ikke noget nyt. Det handler denne lille lokale beretning blandt andet om.

For nogle år siden fandt jeg i en kasse med antikvariske bøger en samling smukt indbundne og rigt illustrerede bind med titlen ”Årets største begivenheder i bille-

der”. De 100 kroner, som jeg måtte punge ud med for samtlige bind, var et meget konkret udtryk for, at den fysiske bog ikke værdsættes som tidligere. Men når disse bøger særligt fangede min interesse, beroede det i første omgang ikke på indholdet eller den smukke, røde indbinding, men derimod på det forlag, som stod bag udgivelsen. A.S. Bogforlaget Dana, Fruens Bøge stod der. Nysgerrigheden var vakt. Hvem stod bag forlaget, og hvor havde det haft til huse i Dalum (Fruens Bøge)?

Et kolportør-forlag

En forespørgsel på vort lokalhistoriske

Garantikupon

Til trods for, at INTERNATIONAL BILLEDREPORTAGE altid har bestræbt sig for at levere fejlfri bøger, kan der grundet det store oplag ske fejl, ligesom der kan opstå beskadigelser under transporten.

Skulle der i denne bog, til trods for grundigt eftersyn, vise sig at være fejl, beder vi Dem venligst returnere bogen, og helst i den emballage i hvilken De modtog den. Vi krediterer Dem naturligvis Deres porto og beder Dem venligst sende os denne kupon med angivelse af, hvor De har fundet fejl.

Med tak og venlig hilsen
INTERNATIONAL BILLEDREPORTAGE
A/S Bogforlaget Dana
Lindevej 65 . Fruens Bøge

Modtagne årgang: _____ Modtaget den: _____ Mit kontonr. er: _____

Fejler: _____

Navn _____

Adresse _____

Som abonnent på Bogforlaget A/S Danas bøger fik man en garantikupon, der i tilfælde af beskadigelser under transporten eller fejl i bøgerne kunne anvendes. Kuponen var indlagt bagerst i det tilsendte bind.

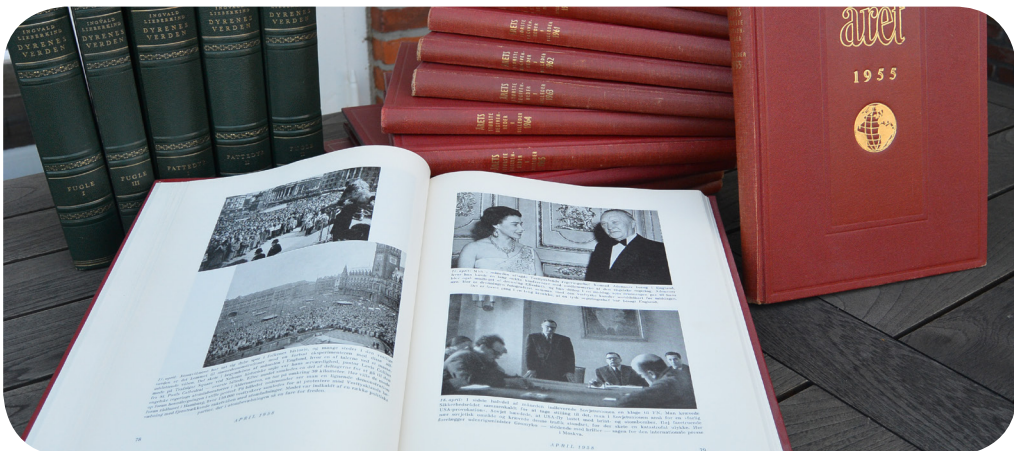
Foto: Lars Hagensen

*Bygningen på Dalumvej 82 som i perioden 1956 – 61 husede Bogforlaget Dana, her fotograferet i 1956. Foran hoveddøren står medarbejderne Annelise Christensen, Birthe Rasmussen og kontorchef Larssen.
Privatfoto: Lilli Gerlach*

arkiv gav ikke noget umiddelbart svar, flere kunne dog erindre, at et forlag med dette navn havde eksisteret i Dalum. Historiens Hus i Odense havde heller ikke noget liggende på Forlaget Dana, men de gamle udgaver af vejviseren for Odense afslørede imidlertid, at forlaget havde haft en adresse i centrum og derefter indtil

flere adresser i Dalum. Desuden optrådte navnet på en direktør og en kontorchef samt gennem årene flere salgschefer. En af byens tidligere boghandlere kunne oplyse mig om, at Dana havde været et såkaldt kolportør-forlag. Så meget forstod jeg på boghandleren, at disse kolportørforlag i sin tid havde udgjort en vis konkurrence

*Et lille udvalg af Bogforlaget A/S Danas udgivelser, smukt indbundne røde bind af "Årets største begivenheder i billeder" og nogle grønne bind med den populære Ingvald Lieberkinds dyrebøger.
Foto: Lars Hagensen*

Forlagets kontorpersonale fotograferet i 1956. Fra venstre ses kontorchef A. Larssen, Birthe Rasmussen, rykkerafdelingen, Else Schwartz, bogholderske, Lilli Gerlach, sekretær, Dorrit Vestergaard, som bl.a. skrev rykkerbreve og Annelise Christensen, lønudbetaling. Privatfoto: Lilli Gerlach

til den etablerede boghandlerbranche.

Begrebet kolportør blev oprindeligt anvendt om en person, der i 1800-tallet vandrede rundt og falbød bøger og pamfletter, oftest med et religiøst indhold. Senere blev det brugt om personer, der rejste rundt som repræsentanter for et forlag og solgte udvalgte bøger direkte ved forbrugerens dør mod en afbetalingsordning. Jeg købte selv som studerende så sent som i 1982 et opslagsværk på denne måde.

Annelise og Lilli

Et opslag på hjemmesiden BIQ indblik og overblik gav en kortfattet oplysning om, at Bogforlaget Dana i juli 1988 var blevet

erklæret for konkurs. Men dermed syntes kilderne foreløbigt at være udtømte. Indtil en eftermiddag i foråret 2015, hvor en tilfældig snak med Annelise Christensen fra Hjallese, som netop var flyttet ind i en af Bøgedalvængets lejligheder, viste sig at være en førstehåndskilde til forlagets historie. Det fremgik nemlig af samtalen, at Annelise Christensen det meste af sit arbejdsliv havde arbejdet på – Bogforlaget Dana i Fruens Bøge. Annelise Christensen kunne desuden henvise til endnu en mangeårig medarbejder, Lilli Gerlach, som er bosiddende på Bergendals Allé. Med ét havde jeg således to førstehåndskilder til min rådighed og takket være samtaler med de to medarbejdere, tegnede der sig

efterhånden et billede af en næsten glemt arbejdsplads, som i mange år havde til huse i Dalum.

Fra Centrum over Dalum til Søhus

Den første periode af Forlaget Danas eksistens har det ikke været muligt at klarlægge med sikkerhed. Men ifølge Annelise Christensen var det Danas direktør gennem mange år, Børge Roding, som grundlagde virksomheden sammen med en kompagnon, som han senere købte ud. Ifølge vejviseren lå Forlaget Dana fra 1946 frem til 1951 på adressen Overgade 14. Om virksomheden eksisterede tidligere end 1946 har det ikke været muligt at finde frem til. I 1952 flyttede Forlaget Dana så sin adresse til Odenseforstaden Dalum, til den store villa på Skovalleen 33 lige ved baneoverskæringen i Fruens Bøge. I 1956 er adressen Dalumvej 82. Det er den frem til 1961, hvor forlaget flytter ind i entreprenør Carl Niensens pompøse villa på Lindevej 65. I perioden 1980 til 1983 er forlaget ikke længere placeret i Dalum, men i Søhus på adressen Løkkegravene 49. Fra 1984 optræder forlaget ikke mere i vejviseren.

Elev og udlært

Annelise Christensen var kun 17 år gammel, da hun i 1952 begyndte som elev på forlaget. Det havde som nævnt dengang til huse på Skovalleen 33 i den villa, der også udgjorde direktørens privatbolig. Direktør Roding havde allerede boet i villaen i adskillige år. Samme år, som Annelise begyndte, var forlaget og dets medarbejdere imidlertid blevet installeret på førsteetagen. Annelises elevløn var på 150 kroner om måneden. Efter endt lære-

*Dalumvej 82 som det ser ud i 2015. I dag holder FOF's Musikskole til i bygningen, der efter bogforlagets tid blev til Hagstrøm Musikforretning i nogle år. Bygningerne undergik i 1984 en kraftig ombygning.
Foto: Lars Hagensen*

tid blev hun fastansat og arbejdede siden i bogholderiet. Lilli Gerlach og hendes mand Eigil var i 1954 flyttet til Odense fra Sjælland, da Eigil havde fået arbejde på støberiet M.P. Allerups Efterfølger. Lilli var udlært på et advokatkontor i Frederikssund. Hun fik i 1955 ansættelse som sekretær i korrespondancen på Forlaget Dana. Som udlært var hendes begyndelsesløn godt 500 kroner om måneden. Hendes ægtefælle fik det dobbelte i løn, 1050 kroner. Når jeg her i 2015, hvor der er særlig fokus på kvindernes ligeberettigelse, spørger Lilli om det rimelige i lønforskellen, smiler hun og svarer: "Vi tænkte mest på, hvor godt vi egentlig havde det, når vi lagde indtægterne sammen." Jeg tror, at svaret er karakteristisk for Lillis positive indstilling til tilværelsen. I de første år var det en 6 dages arbejdsuge for de ansatte. Man mødte kl. 8, havde en ½ times frokostpause og sluttede kl. 16.30. Direktøren var en elskværdig mand, erindrer Lilli Gerlach, og kontorchefen gav medarbejderne en stor frihed i arbejdet.

Nye lokaler

I 1956 flyttede forlaget fra direktørens privatbolig til eget hus på Dalumvej 82.¹ Huset, der i dag rummer lokaler for FOF's Musikskole, var blevet opkøbt af Roding og indrettet med kontor og pakkeri. Foruden direktør Børge Roding, som medarbejderne nu ikke så så ofte mere, var der ansat en kontorchef, Alfred Larssen, som boede i Hunderup og en salgschef, Verner Hansen, ligeledes Hunderup. Senere optræder endnu en salgschef H.G. Brøndsted, som havde bopæl på Prins Haralds Allé 78. På kontoret arbejdede i 1956 fem kvindelige medarbejdere. Foruden Lilli, der mest fungerede som sekretær for kontorchefen, og Annelise, der sørgede for at holde styr på lønudbetalingerne til de mange repræsentanter eller kolportører, som solgte forlagets bøger over hele landet, arbejdede Birthe Rasmussen i inkassoafdelingen, Dorrit Vestergaard, som bl.a. skrev rykkerbrevene og endelig Else Schwarz, der var bogholderske. Kontorchefen, der var meget nøjeregnende med at hans efternavn blev stavet korrekt, sagde altid, når Lilli havde skrevet et brev for ham færdigt: "Og husk så at det er med 2 s'er!" Medens Annelise Christensen var ansat på forlaget i hele dets levetid, så var Lilli Gerlach i nogle år hjemmegående, medens børnene var små. Da hun i begyndelsen af 1970'erne atter fik stilling som sekretær på forlaget, var der imidlertid sket meget i den mellemtiliggende tid.

¹Dalumvej 82 havde tidligere tilhørt frisør Herløv. Da Forlaget Dana igen flyttede, fik forretningen Hagstrøms Musik til huse i bygningen. I 1984 undergik huset en ombygning, der forandrede dets udseende temmelig meget. Direktør Roding flyttede i øvrigt kort tid efter købet selv over i Villa "Skovbryn" i Grynemøllen

²Villaen havde indtil da været privatbolig for entreprenør Carl Nielsen, som var flyttet til Sejrskovvænget. I dag har Tverskov & Partnere Advokataktieselskab til huse i bygningen

Opgangstider og vokseværk

For allerede i 1961 flyttede A.S. Bogforlaget Dana til et nyt og noget større domicil, nemlig den prangende entreprenørvilla fra 1903 på Lindevej 65 skråt over for den nu nedlagte cementvarefabrik². I 1960'erne havde det åbenbart været opgangstider for bogforlaget, der nu ikke bare fik mere plads, men også havde adskilligt flere ansatte end på Dalumvej. På Lindevej var der flere kontorer, et pakkeri og lager. Kontorerne lå i stueetagen, medens salgsafdelingen var ovenpå. Lageret var placeret i kælderen og en tid, erindrer Annelise, lejede man også lokaler ude i byen. På lageret regerede Tommy Kristensen, som var fra Vinkelvej, som den eneste, så han kunne kalde sig lagerforvalter eller lagerchef, som det passede ham, fortæller Annelise. Både Annelises datter og Lillis to drenge tjente i de år lidt lommepege ved at hjælpe til på lageret hos Tommy. Udover at være sekretær var Lilli nu tillige ansat i inkassoafdelingen.

Konkurrence

De gode tider i 1960'erne og 1970'erne var ikke kun forbeholdt bogforlag som Dana. Også ugebladene oplevede således stor fremgang, og det skulle vise sig, at netop de glittede ugeblade med aktuelle billeder af begivenheder indenlands- såvel som udenlands blev Danas værste konkurrent. Bladene var lettere at producere og billigere at sælge end årbøgerne. Måske ville forbrugeren også se billederne hurtigere, tempoet steg på mange områder,

hastighedssamfundet var under hurtig udvikling.

Det var også internt en tid med forandringer på Bogforlaget Dana. Den gamle direktør Roding ønskede at trække sig tilbage. Virksomheden blev derfor overdraget til sønnen, og Børge Roding bosatte sig efterfølgende i Spanien. Sønnen Ole Bjørn Roding fortsatte med at udgive Årets Begivenheder, men valgte at udgive det i 2 bind om året i stedet for som tidligere 1 bind. Samtidig opkøbtes det københavnske Standard Forlaget, som bl.a. udgav den i sin tid meget populære Ingvald Lieberkinds populærvidenskabelige fremstilling af dyrenes liv. I 1980 besluttede Roding Junior at flytte Forlaget til Løkkegravene 49 i Søhus, hvor det holdt til i tidligere gartner Tingholms bygninger. Men tiderne og forholdene havde ændret sig og i midten af 1980'erne endte Forlaget Dana med at blive erklæret konkurs. Samme skæbne er ganske givet overgået andre lignende forlag i denne periode.

Bøgerne

Selvom de smukt indbundne bind af "Årets største begivenheder i billeder" ikke rummer stof af lokalhistorisk interesse, så fortæller de i sig selv historien om en lokal virksomhed, der nu er borte. Forlagets udgivelser synes at have nydt udbredt popularitet i samtiden. Årbøgerne udkom i stort oplag og i flere forskellige udgaver, nogle tillige med farverige smudsomslag. Hvornår Dana præcist begyndte at udgive bøgerne med de største begivenheder i billeder er usikkert. Perioden 1900–1945 udkom i bind med flere år, men fra 1946 og frem til 1967 udkom hvert år separat. Fra 1968 udkom værket i 2 bind hvert år frem til 1979. Selve trykningen foregik hos forskellige bogtrykkere, men langt de fleste år var trykkeopgaven lagt i hænderne på Poul Søndergaards Bogtrykkeri i Odense³.

Lars Hagensen er sognepræst ved Dalum Kirke og formand for Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Forening

INTERNATIONAL BILLEDREPORTAGE

A/S BOGFORLAGET DANA - FRUENS BØGE

³Poul Søndergaards Trykkeri, som blev grundlagt i 1896 i Vestergade, eksisterer stadigvæk, nu som Poul Søndergaard Bogtryk/Offset med adresse på Hjallesevej 134 – se Richard G. Nielsen: Poul Søndergaards Bogtrykkeri 1896-1996. Tryk og typer i 100 år. Forlaget Helio, Odense 1996

Jernbane Allé, Dalum – Canton/Ohio tur/retur

Af Lars Hagensen

New York, september 1928

Mandag den 10. september 1928 lagde FREDERIK VIII til kaj i New York, sådan som det 135 meter lange dampskib med plads til ca. 1250 passagerer havde gjort det utallige gange siden den første sejlads i 1914. Ombord på FREDERIK VIII var papirarbejder Johannes Larsen fra Dalum med sin hustru og treårige søn. Et længe næret ønske var gået i opfyldelse. Medens mange var emigreret over Atlanterhavet af nød eller for at få et bedre liv, så var fattigdom dog ikke drivkraften bag Johannes Larsens rejse. Han havde levet et på mange måder for den tid helt almindeligt familie- og arbejdsliv, men havde ikke desto mindre målrettet i flere år sparet sammen for at komme til USA, hvor han havde i sinde at bosætte sig permanent. Sådan skulle det dog ikke komme til at gå, for Johannes Larsen vendte efter nogle år igen tilbage til Dalum. Men da immigrationsmyndighederne den 10. september 1928 på Ellis Island godkendte opholdspapirerne, stod alle muligheder stadigvæk åbne.¹ Tolv dage senere, den 22. september, fyldte Johannes Larsen 33 år.

Barndommen på en sydfynsk herregård

Johannes Larsen var født i 1895. Kirkebogen i Vor Frue Sogn i Svendborg

oplyser, at hans forældre arbejdsmand Jens Peter Larsen og hustru Johanne Marie på det tidspunkt var bosiddende på Grubbemøllevvej i Svendborg by. Moren til den stadig voksende børneflokk var netop fyldt 41 år. På et tidspunkt i Johannes' første leveår må Jens Peter Larsen have fået arbejde som vægter på den nærliggende herregård Holstenshuus, som på det tidspunkt stadigvæk var et baroni og ejet af familien Bernerschilden-Holsten.² Johannes fortalte på sine gamle dage gerne om oplevelser

Johannes Larsen (1895 – 1970) drømte tidligt om at rejse til USA for at erhverve sig en gård. Hans to storebrødre var allerede rejst til Canton, Ohio. Her ses han ca. 1925.

Privateje

¹Ellis Island, "Østers-øen", lidt syd for Manhattan var mellem 1892-1954 centrum for immigrationskontrollen

²Hvornår han begyndte som vægter og flyttede ind på Holstenshuus vides ikke, men i familiens eje findes et postkort fra 1910 adresseret til "vægter Jens P. Larsen, Holstenshus per Faaborg"

fra sin opvækst her, hvor familien var indlogeret i en lejlighed i en af godsets sidefløje. Johannes huskede bl.a., hvordan han som 8-årig med mindre held havde kørt et hestespand ude på godsets marker. Han kunne stadig huske, hvordan man lo ad ham.

Elev på Korinth Landbrugsskole

Allerede tidligt i livet er tanken om en tilværelse i USA kommet til Johannes Larsen. Hans to ældre brødre Peter og Marius havde allerede taget udvandringsstaven i hånden og gjort alvor af at prøve lykken på den anden side af Atlanterhavet. Johannes selv drømte om at få en gård med et landbrug i Amerika. Og han var ikke den, der sad uvirksom tilbage på en sydfynsk knold og bare drømte. De amerikanske indvandringsmyndigheder foretrak i 1920'erne fortrinsvis at give visum til ansøgere med en landbrugsuddannelse, og da Korinth Landbrugsskole ikke lå langt fra barndomshjemmet, blev Johannes Larsen elev her. Med landbrugsuddannelsen i hus havde han således et godt kort på hånden, nu skulle der spares penge op.

Tømrerens datter i Ulbølle

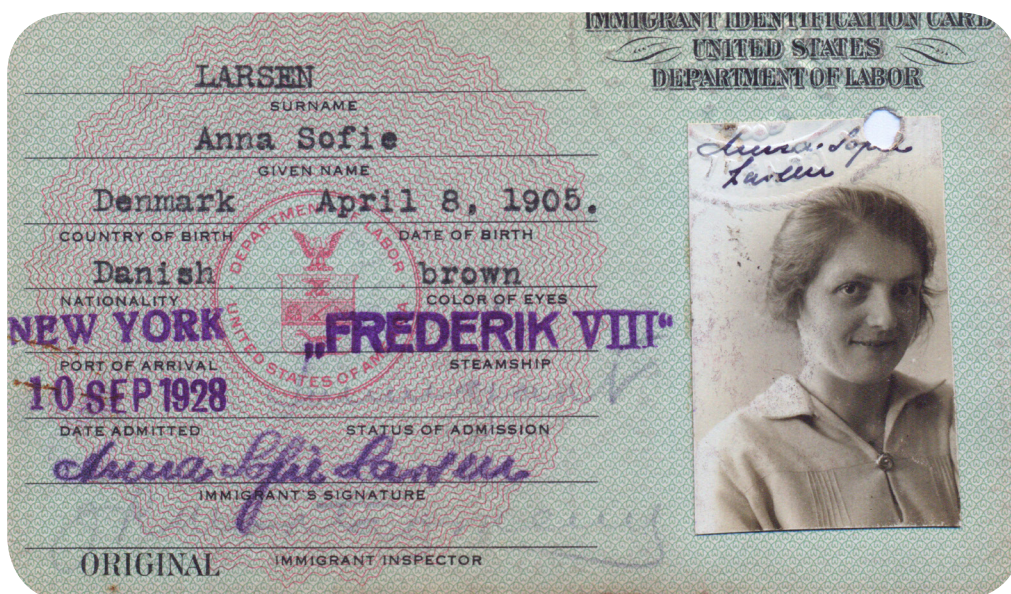
Efter at have taget landbrugsuddannelsen tjente Johannes en tid hos baron Schaffalitzky de Muckadell på Margrethesminde Gods, som er beliggende i Ulbølle Sogn. Behandlingen og den dårlige bespisning af tjenestefolkene, som den unge mand oplevede her i sine unge år, fik langvarig betydning for hans sociale engagement. Johannes, der efterhånden var hen sidst

Svend Aage, Anna Sofie og Johannes Larsens eneste barn, født 1925 i Dalum. Her ses han i familiens have i Canton ca. 1929. Privateje

i 20'erne og endnu ungkarl, fik derefter arbejde som papirarbejder på papirfabrikken i Dalum. Han havde dog, medens han endnu gik som landbrugselev på Korinth og arbejdede på Margrethemindes Gods, mødt Anna Sofie, som tjente på det nærliggende smukke hvidmalede Rødkilde Gods. Anna Sofie, der var 10 år yngre, havde brune øjne og et smukt hår. Hun stammede fra Ulbølle og var datter af husmand og tømrer Rasmus Peter Rasmussen og hustru Johanne Elisabeth. Den 22. november 1924 giftede Johannes og den da 19-årige Anna Sofie sig med hinanden i Ulbølle Kirke. Lige indtil sin død bar Johannes en lok af Anna Sofies hår i sin læderpung.³

³Pung og hårløk findes stadigvæk i familiens øje.

Ved ankomsten til Ellis Island blev indrejsepapirerne stemplet og et lille hul klippet. Her ses det originale immigrant-visa, som Anna Sofie Larsen (1905 – 1996) havde fået udstedt på det amerikanske konsulat i København. Privateje

Jernbane Allé i Dalum

Det unge par flyttede sammen og fik adresse på Jernbane Allé 15 i Dalum, hvor de lejede sig ind på 1. salen. Præcis 9 måneder efter brylluppet den 18. august fik de deres første og eneste barn. Det var en dreng. Den 25. oktober 1925 blev drengen båret til dåben i Dalum Kirke, hvor han fik navnet Svend Aage Larsen. De første tre år dannede Jernbane Allé og de nærmeste veje i Dalum rammen om Svend Aages liv. Men derefter skulle de følgende år af hans opvækst adskille sig en del fra de fleste drenge i Dalum.

Kolonihaven på "Præstevænget"

Nogle få hundrede meter syd for hjemmet på Jernbane Allé - ved Dalum Kirkegård - ligger stadigvæk Dalum-Hjallese Kolo-

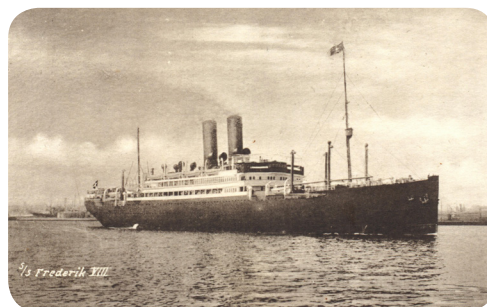
nihaver. De var blevet oprettet nogle år tidligere, i 1919, og her anskaffede den lille familie sig snart en have, som blev passet flittigt.⁴ Afgrøderne fra kolonihaven blev et vigtigt tilskud til den daglige husholdning, hvor hver en øre så vidt muligt blev lagt fra til rejsen til USA. Anna Sofie havde nok at se til hjemme, hvor hun passede barn og have. Ligesom sin ægtefælle var hun meget sparsommelig. Johannes Larsen arbejdede ihærdigt på papirfabrikken, hvor han også engagerede sig i papirarbejdernes fagforening. Den sociale retfærdighedssans, som hele livet kendetegnede Johannes, gik ikke mindst tilbage til den uretfærdige behandling af tjenestefolkene, han havde oplevet på Sydfyn. Da hans søn Svend Aage blev voksen og stemte konservativ, blev der ofte ført politiske diskussioner mellem

⁴Johannes Larsen holdt til sin død have nr. 40, som det fremgår af hans medlemskort til 'Havelodsselskabet Præstevænget'

sønnen og den socialdemokratiske far hen over middagsbordet.

Dampskibet FREDERIK VIII

Da sommeren 1928 oprandt, havde Johannes og Anna Sofie Larsen sparet nok op til rejsen. Udrejsepapirerne var bragt i orden og udstedt den 8. august på det amerikanske konsulat i København. Familien fik numrene 158-60 på deres visa ('Danish quota') og der blev indkøbt tre enkelt-billetter til rejsen.⁵ Den skulle foregå med dampskibet FREDERIK VIII, der som flere andre af Skandinavien-Amerika Liniens nyere skibe normalt lå ankrede op ved Vestkajen i Københavns Frihavn. FREDERIK VIII var, da Johannes Larsen og hans familie i 1928 gik ombord, stadigvæk et af selskabets flagskibe. Dampskibet, der var 135 m lang, 18,9 m bredt, 24 m højt og sejlede med en dybdegang på 8,5 m, var bygget tilbage i 1912-13 på skibsværftet 'Vulcan' i Stettin. Det vejede 18.000 ton og havde en højhastighed på ca. 17 knob. Selvom FREDERIK VIII på grund af et kraftig fald i de rejsendes antal ophørte med at sejle allerede i 1935, så forblev det det største danske passagerskib indtil DANAREGINA, som DFDS anskaffede i 1974. Man havde fastholdt kongenavnet ved navngivningsceremonien i maj 1913, selvom kong Frederik VIII uventet var afgået ved døden året forinden. FREDERIK VIII var i selskabets egen stolte beskrivelse datidens "største, hurtigste, mest moderne og mest luksuriøst udstyrede Skib, som nogensinde er registreret i Skandinavien".

Dampskibet FREDERIK VIII, bygget 1912, som sejlede mellem København, Oslo og New York indtil 1935. Postkort fra 1920'erne. Privateje

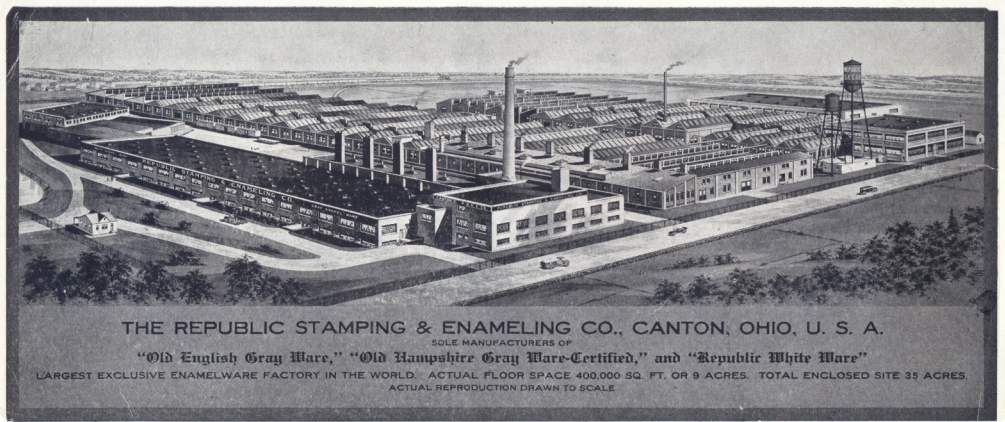
FREDERIK VIII indledte sin første Amerika-tur den 5. februar 1914 og sejlede sin sidste tur fra New York den 22. november 1935.

Tredje classes bekvemmeligheder

Passagererne kunne rejse på både 1. og 2. samt 3. klasse. Det var bevidst fra selskabets side, at man kaldte det for 3. klasse, eftersom man ønskede at komme bort fra det lidt belastede begreb "emigrantklassen". Formentlig havde Johannes Larsen købt billet til en overfart på 3. klasse. Ifølge selskabets beskrivelse var det heller ikke så ringe:

"Tredje Klasses Bekvemmeligheder kan særligt fremhæves og staar paa Højde med Anden Klasse i mange Skibe. Hele tredje Klasse bestaar af Kamre, hvoraf den største Del er for 4 Personer, men der findes dog et stort Antal for 2 Personer og enkelte Familiekahytter for 6 Personer.

⁵En enkeltbillet på 3. klasse kostede 439 kroner i 1928, omregnet til nutidskroner er det godt 15.500 kroner. Et frimærke på 30 øre svarede til 2 kroner. Skandinavien-Amerika Liniens, 2001, tabel m. billetterpriser s. 433 ⁶Skandinavian-Amerika Liniens, 2001, s. 146-164. Afsnittet indeholder mange fotos fra FREDERIK VIII

Prospekt af den emaljefabrik, som Johannes Larsen i 1928 fik arbejde på. Læg mærke til de karakteristiske vandbeholdere til højre. Privateje

Tredje Klasses Køjer har overalt Fjedermadrasser og Sidegælender af Messing eller poleret Træ, og der findes lukkede Servanter og Skabe i Kamrene. Skibssiderne er overalt panelerede, saa hverken Kulde eller Fugtighed fra Skibssiderne kan trænge ind i Køjerne. Der findes Vaskeri for 3die Klasse, hvor Passagernes Tøj kan vaskes."

Foruden Dame-, Ryge- og Opholdssaloner havde 3. klasse også 2 spisesaloner med plads til i alt 400 spisende. I de sidstnævnte var der et piano, og Damesalonen var forsynet med polstrede møbler og tæpper.⁶

Den tre-årige Svend Aage havde et par minder fra selve overfarten. Den sidste dag fik han sin finger i klemme i en stålramme i kahytten. Hjælp blev tilkaldt, og med lidt olie fik man fingeren vristet fri.

"Østers-øen", New York

FREDERIK VIII afgik planmæssigt fra Frihavnen den 30. august 1928, ankom

dagen efter til Oslo og sejlede videre umiddelbart efter at have fået de norske passagerer ombord. Den 8. september anløb man Halifax og to dage senere den 10. september ankom FREDERIK VIII til New York, hvor man lagde til ved en kajplads i Hoboken, vest for Manhattan. Den 15. september sejlede FREDERIK VIII retur.⁷

Som alle indvandrere til USA måtte familien Larsen gennem immigrationsmyndighederne på Ellis Island, hvor der blev klippet et lille rundt hul i de lysegrønne visa. Da New York imidlertid ikke var målet, så fortsatte Johannes og Anna Sofie straks rejsen.

Canton, Ohio

Johannes' brødre havde sørget for, at der var mulighed for et arbejde til deres bror, når han ankom til USA. Derfor rejste familien videre til staten Ohio, hvor de slog sig ned i byen Canton, små hundrede kilometer syd for Cleveland. Her boede begge Johannes' brødre med familier.

⁷Skandinavian-Amerika Linien, 2001, ankomst- og afgangstabel s. 416

Byen, der var blevet grundlagt i 1805, var et vigtigt center for fremstilling af mange varer. Johannes Larsen fik arbejde på The Republic Stamping & Enameling Co. i Canton, en emaljefabrik der brystede sig på velkendt amerikansk vis af at være 'the Largest Exclusive Enamelware Factory in the World'.⁸

I Canton boede familien i den første tid hos broren Peter Larsen i nr. 505, Broad Avenue. Senere flyttede de til nr. 903, Greenfield Avenue, hvor de lejede en lejlighed. Hjemme i Danmark havde Johannes lært sig lidt engelsk, men for Anna Sofie var det et helt nyt sprog, der måtte læres fra grunden af. Men begge tog de kurser for immigranter på Canton Public Evening School i begynderengelsk og fik bevis herfor i 1930. I Dalum havde Anna Sofie haft en kolonihave og været vant til at handle i de små specialforretninger på Dalumvej. I Canton mødte hun derimod et fænomen, som først dukkede op mange år senere hjemme i Danmark. Det var supermarkederne. Og så var der Take Away, disse færdigretter, der vakte stor forundring hos hende – og sikkert også hos Johannes. Man kunne købe et måltid mad ved at putte mønter i en slags automat, mindedes hun.

Johannes havde som nævnt lært at køre hestespand på Holstenshuus, om end ikke med større held. I Canton lærte hans bror ham at køre bil. I december 1932 fik John Larsen, som han nu hed i USA, et kørekort og en Buick Sedan. Hjemme i Dalum fik Johannes imidlertid aldrig senere taget noget dansk kørekort og kørte kun på cykel.

Anna Sofie, Svend Aage og Johannes Larsen i 1928 foran huset på Broad Avenue, hvor de boede den første tid i Canton.

Privateje

Canton Public School

I 1931 begyndte Svend Aage i grundskolen i Canton. Han var en god skoleelev, herom vidner hans karakterbøger. I juni 1932 meddelte hans lærer Kathrene Rogers, at hendes danske elev dog havde haft 18 fraværsdage. Til gengæld lå hans point højt, Svend Aage havde mellem 80 og 95 point i sine fag.⁹ I samtlige krav til medborgerskab ('Citizenship') havde han et A (hvilket var topkarakter). I karakterbogen i 1933 var der slet ingen fraværsdage, og han var ikke kommet for sent én eneste gang. Han havde nu 90-95 point i alle fag og igen et A i alle

⁸Hos efterkommerne i Dalum findes stadigvæk enkelte af fabrikkens emaljeprodukter

⁹100 var topkarakter, under 70 var ikke godt, 70 til 80 var acceptabelt, 80 til 90 godt, medens 90 til 100 var fortræffeligt

*Canton Public School, hvor Svend Aage Larsen havde sine første skoleår og klarede sig godt ifølge karakterbøgerne. Svend Aage ses i øverste række som nr. 3 fra højre.
Foto: Keagy's Studio, Canton, 1932/Privateje*

krav til medborgerskab. På grund af omstændighederne fuldendte han ikke sit tredje skoleår 1933-34, men karaktererne lå stabilt mellem 85 og 95, ligeså hans A, meddelte hans lærer, der nu hed Myrtle Hopsusch. Der var 15 fraværdsdage i semestrets anden halvdel. Det havde sin forklaring. Miss Hopsusch skrev dog, at Svend Aage "would have been promoted to the Fourth grade if he had completed the school year".

Krakket i Wallstreet

Godt et år efter familiens ankomst til det, der skulle være deres nye hjemland permanent, krakkede børsen i Wallstreet i New York. Naturligvis havde der ligesom i forbindelse med den nuværende økonomiske krise været forudgående tegn på, at noget gik i den gale retning. Men

det, der skulle blive den største verdensomspændende økonomiske katastrofe indtil da, blev først for alvor tydelig i efteråret 1929. Det begyndte den 24. oktober, som var en torsdag, med at aktierne styrtdykkede på børsen i New York. Dagen er siden blevet kaldt Den Sorte Torsdag. Ugen efter, tirsdag den 29. oktober (Den Sorte Tirsdag), nåede krakket sit højdepunkt. Det økonomiske jordskælv fik både øjeblikkelige og langvarige følger. Umiddelbart mærkede John Larsen det nok ikke så meget. Men det gjorde han derimod, da den bank, som han i Canton havde sat sine opsparede midler ind i, nogle år senere krakkede som en følge af Wallstreet. Familien mistede hele deres opsparring, og situationen var alvorlig. Drømmen om at få et landbrug lå i ruiner.

SIGNALEMENT - DESCRIPTION			
Stilling	Profession	Profession	Stellung
<i>Rejsepas- besidder</i>		<i>weighing- assistant</i>	
Født den 2. 5. 1858	Né(e) le	Born 2. 5. 1858	Geboren
<i>Profilvej- leborg</i>	à	at <i>Profil- vejleborg</i>	in
Bosæl	Domicile	Residence	Wohnort
<i>Faaborg</i>		<i>Faaborg</i>	
Vækst 165 cm	Taille	Stature 165 cm	Gestalt
Haar	Cheveux	Hair	Haare
<i>graa</i>		<i>gray</i>	
Øjne	Yeux	Eyes	Augen
<i>graa</i>		<i>gray</i>	
Sækkende	Signes particuliers	Peculiarities	Besondere Kennzeichen

Indehaverens Underskrift
Signature du porteur
Signature of the bearer
Unterschrift des Passinhabers

Jens P. Larsen

Vægter Jens P. Larsen (født 1855) fra Holsteenshus rejste i 1933 som aldrende enkemand til Canton for at hente sin nødstedte søn og hans familie hjem. Rejsepas 1933.

Foto: Privateje

Den gamle vægter tager affære

Anna Sofie blev syg. Hun led af rosen, og hun havde generelt svært ved at klare klimaet. De økonomiske spekulationer har utvivlsomt også tæret på hende. Hjemme på Fyn hos familien var man godt klar over vanskelighederne. Den gamle vægter Jens Peter Larsen, Johannes' far, tilbød sin hjælp. Han var nu enkemand og op i årene, født i 1858. Den pilskallede mand med det imponerende grå tveskæg gik op til politimesteren i Faaborg og fik formedelst 3 kroner udstedt et rejsepas den 6. juni 1933. Knap 2 uger senere fik han sit visa til et midlertidigt besøg i USA. Med sig på rejsen til Canton medbragte han penge, som skulle skaffe sønnen med familie hjem. Den 76-årige Jens Peter Larsen blev i Canton hos familien i næsten et år. Meget modvilligt – og kun fordi den gamle patriark insisterede – rejste Johannes tilbage til Danmark med familien i 1934. Det amerikanske eventyr

var dermed afsluttet, men de 6 år fik stor betydning i familien helt frem til i dag.

Dansk and i skysauce

Lørdag den 26. maj 1934 afsejlede Dampskibet FREDERIK VIII fra New York og ankom planmæssigt til København tirsdag den 5. juni. Anna Sofie Larsen, der i Canton havde dygtiggjort sig i madlavning, gemte fra rejsen skibets fornemt trykte og maskinskrevne menuer. Lørdag den 2. juni var der således afskedsmiddag på 3. klasse med et musikalsk program og en fin menu. Middagsgæsterne kunne bl.a. høre dirigenten Francesco Scocozza dirigere marchen The stars and stripes, Frølichs Riberhus Marsch og et Potpourri over amerikanske Folkemelodier. På bordet serveredes Skildpaddesuppe, stegt And Danoise med Skysauce, Surkaal og brunede Kartoffler. Til dessert var der Kransekage, Frugt og Kaffe. De bevarede menuer fra hverdagene på Atlanten viser,

Energifyn

FynskSupportEl

- ny energi til din klub

Kontakt os:

Energi Fyn
Sanderumvej 16
5250 Odense SV

Tlf. 63 17 19 00
Fax 63 17 19 19
www.energifyn.dk

NYE BRILLER

- så kan du bare se...

Velkommen hos
Hamm & Steinfeldt Optik

- blik for detaljerne

Estate Mortensen & Grill ApS - Dalum

Dalumvej 5
5250 Odense SV
Tlf.: 6614 5547
E-mail: 5250@estate.dk

Odense Data

Niels Therkildsen

Rolf krakes Vej 29
Bolbro
5200 Odense V

Tlf: 66 16 90 73
Email: info@OdenseData.dk
Web: www.OdenseData.dk

at Scandinavien-American Line generelt serverede alsidige og righoldige måltider også for dem, der rejste på 3. klasse.

Jernbane Allé igen

I forbindelse med hjemkomsten boede Johannes og Anna Sofie en kort overgang hos hendes forældre i Ulbølle. Den nu 9-årige Svend Aage erindrede opholdet hos morforældrene som en dejlig tid, hvor han også gik i forskolen i Ulbølle. Man kan kun gisne om, at forældrene nok har længtes efter deres eget.

John Larsen, som nu atter hed Johannes, fik den 30. juli 1934 for anden gang arbejde på papirfabrikken, hvor han altid sidenhen gik under navnet ”Dansk-Amerikaneren”. Familien flyttede snart tilbage til Dalum og lejede sig endnu engang ind i en lejlighed i Jernbane Allé, nu blot i nummer 17. Anna Sofie fik ovenikøbet den selvsamme kolonihave,

som hun havde haft før afrejsen i 1928!¹⁰

Omstændighederne havde gjort, at drømmen om et liv i Amerika måtte opgives – og ikke med Johannes Larsens gode vilje. Men til gengæld fik han glæde af sit kendskab til engelsk på papirfabrikken, hvor han jævnligt blev hentet ind, når der var brug for en engelskkyndig. Da fabrikken i 1950'erne skulle have en ny papirmaskine installeret, måtte man have en ingeniør fra England over. Johannes fungerede som tolk, og et nært venskab mellem ham og ingeniøren opstod. Siden kom denne med hustru gentagne gange på besøg hos Johannes og Anna Sofie i Dalum.

I 1947 indtrådte han i fagforeningens bestyrelse på papirfabrikken. Han var fra 1954 næstformand frem til 1965, hvor han stoppede med at arbejde.

Anna Sofie og Johannes Larsen flyttede omkring 1950 hen i huset på Jern-

Papirfabrikkens fagforening 1955. Johannes Larsen står yderst til højre. Larsen var næstformand i bestyrelsen fra 1954 – 1965.

Foto: Dalum-Hjallese Lokalarkiv

¹⁰Anna Sofie Larsen passede også som enke sin kolonihavelod troligt til hun var sidst i 80'erne

bane Allé 10. I begyndelsen af 1960'erne flyttede de til Clausens Allé 27, 1, hvor Johannes døde i 1970 og Anna Sofie i 1996.¹¹

”Flittig og grundig, begavet og tankerig”¹²

Men der var jo den lille lyshårede dreng med de brune øjne, der havde været med i USA. Hvordan gik det med ham? Ligesom sine forældre endte han sine dage i Dalum. Efter hjemkomsten fortsatte han med flid sin skolegang på Dalum Centralskole. Han var videbegærlig og nysgerrig – og havde allerede i sit korte liv oplevet mere end de fleste af sine kammerater. Især holdt han af klasselæreren A.P. Djursaa. Et kig i karakterbogen viser i årene 1937-1941 en stadig række af ug'er, som var den tids højeste karakter. I Canton havde Mrs. Larsen underskrevet karakterbogen, når den blev forevist derhjemme på Greenfield Ave, i Dalum var det stadigvæk faren, der underskrev! Ligestillingen på den anden side Atlanten har muligvis været større. Svend Aage var ikke overraskende habil i engelsk.

Sparekassemanden

Efter præliminæreksamen med udmærkelse i 1942 blev Svend Aage Larsen samme år i maj assistent i Andelsbanken i Odense. Han tog sideløbende i krigsårene aftenkurser på Odense Købmandsskole i sprogfærdigheder (tysk og engelsk) og et kursus i blindskrift på Mercedes-Skolen.¹³ I begyndelsen af 1945 opsgade han stillingen for at tiltræde som assistent i Fyens Stifts Sparekasse, som lå inde på Fiske-

Johannes, Anna Sofie og Svend Aage Larsen, 1949. Privateje

torvet. Wallstreet havde åbenbart ikke skræmt! I Sparekassen kom han senere i Forvaltningsafdelingen som fuldmægtig og prokurist for at slutte sin karriere samme sted som kontorchef. At Svend Aage Larsen havde delt illegale blade ud under krigen, vidste familien godt, men først kort før sin død røbede han, at han i den sidste del af krigen om natten havde siddet i kælderen i sparekassen, hvor han forfalskede pas og andre dokumenter for jødiske familier. Sprogfærdighederne havde desuden hjulpet ham i modstandsbevægelsens arbejde med at tage imod engelske agenter og lokalisere de natlige nedkastninger.

– og en selvstændig købmandsdatter

Svend Aage, som boede hjemme hos forældrene på Jernbane Allé, tumlede

¹¹Begge blev begravet på Dalum Kirkegård

¹²Vidnesbyrd om Svend Aage Larsen af overlærer Vagn Larsen, Dalum kommunale Realskole 8/4-1942

¹³Specialscole for maskinskrivning og stenografi lå i Vindegade 53

Foreningen siger tak
til annoncørerne for støtten
til dette årsskrift
og til skolepraktikken på CVK på
Syddansk Erhvervsskole i Odense

for det flotte layout

SYDDANSK
ERHVERVSSKOLE

LAUST VVS & BLIK

Rosenvænget 25 . 5250 Odense SV

Tlf. 65 91 08 19/20 47 65 48

www.laustvvs.dk

KVALITETSGARANTI
FOR GODT HÅNDVÆRK

en overgang alvorligt med tanken om at vende tilbage til USA. Det kom så vidt, at papirerne lå færdige til afrejsen. Men så traf han sit livs kærlighed. Hun hed Astrid Gudrun Joost. Det var i 1954, hun var 8 år ældre, født i 1918 i Flensborg, og arbejdede også i sparekassen. Astrids far var købmand, søn af hattemager Joost. Moren, Auguste Ahrenkiel, stammede fra en stor gård ved Christiansfeld. Så familien Joost var en velhavende familie, der ejede forretninger med herre- og dameekvipering både i Flensborg, Vejle og inde i Vestergade i Odense (Brd. Joost). Astrid Joost var en selvstændig kvinde. Hun ville ikke arbejde i familiens forretning, men havde selv valgt sparekassen. Hun gik velklædt og brugte læbestift – og så

havde hun et forlist ægteskab bag sig. I april 1955 giftede Svend Aage og Astrid sig på Odense Rådhus. Det tog lidt tid for Anna Sofie hende i Jernbane Allé at acceptere svigerdatteren, men med tiden fandt de hinanden. Til gengæld holdt Johannes af hende fra først af. I ægteskabet kom der to børn, Klavs i 1956 og Hanne i 1959. Astrid og Svend Aage Larsen boede nogle år på Højstrupvej, siden i et treetagers hus på Chr. Sonnes Vej 4. Nederst boede en søster til Astrid med sin mand, i mellemligheden Svend Aage og Astrid med børn og øverst oppe enkefru Joost. I 1982 flyttede familien til Dalumvej 37, hvor Astrid og Svend Aage boede resten af deres liv.¹⁴

Astrid Joost (1918 – 2011) i Fyns Stifts Sparekasse, da hun traf Svend Aage Larsen i 1954. Privateje

¹⁴Huset på Dalumvej 37 vil i øvrigt om føje tid blive revet ned

Fond nr. A313

Ovenstående beretning er kommet i stand gennem samtaler med Johannes og Anna Sofie Larsens to børnebørn. Familien har velvilligt givet adgang til det særdeles omfattende familiearkiv bestående af dokumenter og fotos, som Svend Aage Larsen ved sin død i 2014 efterlod¹⁵. Udvandringen til Amerika blev nok kortvarig, men trak lange spor. Anna Sofie Larsen gemte mange konkrete minder om de knap 6 år i Canton og holdt hele livet trofast kontakt med den tilbageblevne amerikanske familie. Deltagelse i de dansk-amerikanske Rebildfester 4. juli var en tilbagevendende begivenhed for hende og Johannes. En klar national bevidsthed hos efterkommerne af Anna Sofie og Johannes Larsen skal formentlig også finde sin baggrund i denne fortælling.

Lars Hagensen er sognepræst ved Dalum Kirke og formand for Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Arkiv

Kildemateriale:

Thorsøe, Søren m.fl.: Skandinavien-Amerika Linien. DFDS' passager- og fragtfart på Amerika, Holte Bogtrykkeri 2001

Samtaler med Hanne Joost Larsen, Dalum og Klavs Larsen, Slukefter (børn af SvendAage Larsen)

Kirkebøger på <https://www.sa.dk/>
Penge i nutidskroner: <http://www.oldmoney.dk/>

Odense Vejviser (Dalum-Hjallese

Lokalarkiv/Odense Stadsarkiv)

¹⁵Astrid Gudrun Larsen døde i november 2011, Svend Aage Larsen døde i november 2014. Begge er begravet på Dalum Kirkegård

HUSK ARKIVETS erindringsindsamling vedr. arbejdslivet.

Folder med vejledning til, hvordan du kan gribe det an, kan rekvireres i arkivet

Hans Jørgen Andersen og Odenses Churchill-klub

Af Andreas Skov

På Dalum Kirkegård findes en mindesten for modstandsmanden Hans Jørgen Andersen, som var aktiv i en af Odenses første modstandsgrupper. Gruppen mindede på mange måder om den berømte Churchill-klub i Aalborg, og der var rent faktisk også familiemæssige forbindelser mellem de to grupper. Her følger historien om Hans Jørgen Andersen og Odenses Churchill-klub.¹

Den 23. marts 1943, valgdagen til Rigsdagen, lavede Hans Jørgen Andersen og hans kammerater den indtil dato mest bemærkelsesværdige sabotage i Odense – en brandsabotage mod eksercerhuset ved kasernen på Sdr. Boulevard. Eksercerhuset blev på det tidspunkt benyttet som garage for den tyske hærs militærkøretøjer.

Sabotagen var naturligvis stærkt generende for de lokale besættelsestropper, men den havde dog størst effekt på det symbolske plan. Det faktum, at den blev gennemført på valgdagen til Rigsdagen, var med til at understrege, at samarbejdsordningen mellem den danske regering og besættelsesmagten var under pres.

Men forud for denne sabotage havde gruppen, der inkluderede ca. 10 kerne-medlemmer, en næsten tre år lang udviklingshistorie, hvor man var begyndt med drengestreger og hærværk, men gradvist

var gået over til mere alvorlige initiativer med tilegnelse af skydevåben og decideret sabotage. Flere af gruppens medlemmer kom til at betale den højeste pris for dette valg. Derudover befandt flere personer sig i periferien af gruppen på den måde, at de enten kendte til de illegale aktiviteter og/eller var behjælpelige med forskellige ting.² Det var mindst lige så farligt som at være fuldgældigt medlem, skulle det vise sig.

Det gradvise skridt

Den illegale ungdomsgruppe, der ikke havde noget navn, mindede på mange måder om den både i samtiden og eftertiden berømte Churchill-klub i Aalborg. Faktisk var der også en mere konkret forbindelse mellem de to grupper, fordi de to brødre fra Churchill-klubben i Aalborg, Knud og Jens Pedersen, stammede fra Odense og var fætre til Hans Jørgen Andersen fra den odenseanske gruppe.³ Men der var dog også forskelle: Overordnet set var medlemmerne af Churchill-klubben i Aalborg yngre end dem i Odense, og mens kernen i den aalborgensiske gruppe udgjordes af gymnasieelever, var næsten alle medlemmerne af den odenseanske gruppe lærlinge. Der var også gymnasieelever i den odenseanske gruppe, men de befandt sig i periferien.

Et af gruppens kernemedlemmer var Valter Rasmussen, som var i lære som

¹Denne artikel er en lettere redigeret udgave af kapitel 3 ”Odenses Churchill-klub” i min bog Fyn i krig. Modstandskampen 1940-45. People’s Press. 2014

²Odense Stadsarkiv, interview med Valter Trane Rasmussen

³Knud Pedersen: Sagen om Churchill-klubben fortalt gennem kilder, bd. I

Hans Jørgen Andersen (1924 – 1945) søn af viceskoleinspektør N. P. Andersen, Dalum. Privateje

maskinarbejder på virksomheden Allerup. Han og kammeraterne, som på dette tidspunkt også talte brødrene Knud og Jens Pedersen og deres fætter Hans Jørgen Andersen, deltog blandt andet i en række ungdomsarrangementer i Fyns Forsamlingshus, kaldet Ungdommen Kalder, ligesom de ofte var på tur med Frivilligt Drengeforebund, den kristne børne- og ungdomsorganisation FDF. Derudover gik flere af kammeraterne til dans på en danseskole i Vestergade, og afslutningen på disse danseaftener blev ofte startskuddet til at gå ud i byen og lave drengestreger. Det var i bund og grund ganske banale ting, måske grænsende til det barnlige, såsom at provokere tyske soldater og snuppe deres soldaterhuer,

klippe telefonledninger over og ødelægge de vejskilte, der var opstillet i byen, for at tyskerne kunne finde rundt. Skiltene var lavet af krydsfinér og stod forskellige steder langs hovedvejen. De var nemme at finde, for de skulle kunne ses af tyskerne, når de skulle have et køretøj på værksted i byen. Det var de to gamle odenseanske firmaer, Fehr & Co. i Slotsgade og V. Holm Jensen på Vesterbro, der havde fået den gunstige aftale med at reparere tyskernes køretøjer, hvilket gjorde dem til oplagte sabotagemål. Men som bekendt kom sabotagerne først langt senere. Til at begynde med nøjedes de unge mænd med at ødelægge krydsfinérvejskiltene.

Ved første øjekast var hærværket på vejskiltene en temmelig banal ting, men faktisk blev det på lokalt plan en stor sag. 10. december 1940 henvendte repræsentanter fra besættelsesmagten i Odense sig til de lokale myndigheder om skilteødelæggelserne. De krævede, at kommunen skulle betale for hærværket, da der var tale om tysk ejendom. I første omgang nægtede kommunen, men efter pålæg fra Indenrigsministeriet blev man nødt til at betale 66 kr. for syv pile og to vejskilte!⁴

Kort tid efter rejste Hans Jørgen Andersens fætre, Knud og Jens Pedersen, til Aalborg, fordi deres far havde fået et præsteembede der. Samtidig holdt de andre op med at gå til dans, og Hans Jørgen Andersen mistede for en tid kontakten til sine dansekammerater.

I januar 1941 blev der igen udøvet hærværk på tyske vejskilte. Det fik borgmesterkontoret til at skrive til politimesteren for at bede denne om, ”at der anstilles den mest energiske eftersøgning i sagen

⁴Claus Øgendahl: Odense under den tyske besættelse 1940-45, s. 13

til pågribelse af den eller de, til trods for regeringens indtrængende advarsel forøver hærværk på værnemagtens ejendele, idet det jo næppe er fornødent at fremhæve, hvilke alvorlige følger en sådan fortsat adfærd kan medføre". Den lokale tyske kommandant modtog en kopi af brevet til politimesteren.⁵ Ødelæggelserne fortsatte imidlertid, og borgmesteren så derfor ingen anden udvej end at henvende sig til offentligheden. 16. maj 1941 bragte de lokale medier følgende erklæring fra borgmester I. Vilh. Werner: "Da et sådant hærværk formentlig kun kan skyldes tankeløse og ansvarløse personer, advarer jeg indtrængende de pågældende imod gentagelser og anmoder lige så indtrængende mine medborgere om at være mig behjælpelig med at efterlyse de skyldige og så vidt muligt at afværge lignende optøjer".⁶

De unge deltog hyppigt i disse "aktioner". Nogen egentlig gruppedannelse var der ikke tale om før i slutningen af 1942. Frem til det tidspunkt nøjedes de med at ødelægge vejskilte og deltage i demonstrationer, når de danske nazister, DNSAP, holdt offentlige møder i byen. Demonstrationerne udmundede ofte i ballade.

De var altid en lille flok, der fandt sammen til disse demonstrationer, og mange af fremtidens "rigtige" modstandsfolk fandtes i disse demonstrationer. Som Valter Rasmussen senere har formuleret det: "Vi kendte hinanden utrolig godt, synes jeg. Når jeg bagefter ser, hvem der var med i modstandsbevægelsen, så siger jeg: Nå ja, det er den og den, og det er den og

den, der var med ved den lejlighed...".⁷

Ved frikorpsurolighederne i Odense 22. september 1942 deltog de også i balladen. Det var kort tid herefter, at deres "desperate søgen byen rundt for at finde noget, man kunne ødelægge", som Valter Rasmussen senere har udtrykt det, kom ind i en mere struktureret ramme. Det blev besluttet at danne en egentlig modstandsgruppe.

Opbygning af modstandsgruppen

Gruppen opstod bogstaveligt talt på Allerup Jernstøberi. Her samledes læringerne Valter Rasmussen, Frede Kielberg, Christian Holst Lehn og Poul Flemming Pedersen. De unge mænd, der på dette tidspunkt var mellem 17 og 19 år, blev enige om at etablere en sabotagegruppe. De besluttede også at kontakte Hans Jørgen Andersen for at få ham med i gruppen. Han indvilgede og fik samtidig indlemmet en kammerat, Orla Henriksen, som han havde lært at kende under en af de store DNSAP-demonstrationer. Noget senere kom to af Valter Rasmussens gamle barnedoms-kammerater, Gunnar Bruhn Jensen og Otto Raarup, ind i gruppen. Men det skete så sent, at de ikke nåede andet end at være med på et par småaktioner, før gruppen blev revet op.

Da gruppen blev etableret i slutningen af 1942, havde den det særkende, som var så typisk for de første modstandsgrupper – i særdeleshed dem, der opstod uden for de etablerede organisationer og politiske partier – nemlig den totale mangel på sikkerhed! For den nærmeste omgangs-

⁵Sammesteds

⁶Sammesteds s. 14.

⁷Odense Stadsarkiv, interview med Valter Trane Rasmussen

kreds var gruppens eksistens en offentlig hemmelighed, og medlemmerne talte også lidt for højlydt om aktionerne – både de gennemførte og dem under planlægning.

Men trangen til at gøre noget var langt større end angsten for, hvad der kunne ske. Og drevet af ungdommens tro på udødelighed begyndte jagten på våben og sprængstof. Til at begynde med fandt de nogle ældgamle tromlepistoler. Den ene var en politipistol, der var så gammel, at den var blevet kasseret af politiet. Den havde Orla Henriksen skaffet – i sit eget hjem. Hans far, der var død, havde været overbetjent og havde haft sådan en liggende. Hans Jørgen Andersen skaffede en anden pistol gennem Harald Holm, der også havde været med i ”danseskolegruppen”. En tredje pistol fik de ved at bryde ind hos en marinevægter. Derudover fik gruppen en lille 6.35 mm pistol fra kommunisterne, som de kom i kontakt med omkring april 1943.

Det var Hans Jørgen Andersen og hans kammerater, der søgte kontakten til kommunisterne. Det var tilsyneladende ikke så vanskeligt. Forbindelsen blev etableret ved, at Poul Flemming Pedersen kontaktede lederen af kommunisternes sabotagegruppe, Kaj Hansen. Samarbejdet resulterede udover i den omtalte 6,35 mm pistol også i to-tre brandbomber. De unge blev rent faktisk også tilbudt at blive optaget i den kommunistiske sabotagegruppe, men det afviste de blankt; ”... vi var så storsnuede og så selvbevidste, fordi vi havde [saboteret] kasernen og forskellige andre småting, at vi syntes, at det var os, der havde held i sprøjten, og vi var meget dygtigere og troede, at vi

Hans Jørgen Andersens gravsten på Dalum Kirkegård. Mindestenen blev rejst i 1946 af kammerater. Foto: Lars Hagensen

meget bedre kunne klare os selv, så det sagde vi nej til”, har Valter Rasmussen senere forklaret.⁸ Det skulle vise sig at være en stor fejl, at de valgte at arbejde selvstændigt uden om den på det tidspunkt eneste eksisterende organiserede modstandsorganisation.

Men på dette tidspunkt virkede det logisk for de unge at arbejde uafhængigt af kommunisterne. Det var nemlig som nævnt deres gruppe, der 23. marts 1943 gennemførte den symbolsk betydningsfulde sabotage mod eksercerhuset ved kasernen. Harald Holm har mange år senere i et interview med Fyens Stiftstidende fortalt, at Hans Jørgen Andersen skaffede den brandbare natriumbeholdning, der blev brugt til sabotagen, fra Dalum Centralskole, hvor i øvrigt Hans Jørgens far var lærer.⁹

”Alt, hvad der kunne brænde, blev ødelagt her en del tyske biler, der var parkeret i bygningen”, har Valter Rasmussen senere fortalt.¹⁰ Det hører dog med til historien, at datoen for sabotagen ikke var bevidst valgt. Som Valter Rasmusen har forklaret det: ”... Så dygtige var vi slet ikke. Det

⁸Sammesteds

⁹Fyens Stiftstidende 25.6.1995

er noget, der forudsætter, at gruppen var meget dygtigere, end den var! ”.¹¹ Man havde de to foregående aftener forsøgt at gennemføre denne sabotage, så det var helt tilfældigt, at den blev gennemført på dagen for valget til Rigsdagen.

Uanset at tidspunktet for sabotagen ikke var bevidst valgt, bidrog den til at styrke de unge lærlinges selvbevidsthed. Og denne blev bestemt ikke mindre, da de godt to måneder senere, 12. maj og 13. maj 1943, gennemførte to brandsabotager mod henholdsvis Næsby Karrosserifabrik på Bogensevej i udkanten af byen og Clausens Autoværksted i Søndergade i det centrale Odense.

Men hermed var gruppens held brugt op. Kort tid efter blev gruppen afsløret.

Flugt til København

18. juni 1943 dukkede et par ældre kriminalbetjente pludselig op hos Orla Henriksen. De havde fået et praj om, at han var med i en illegal gruppe. Som tidligere nævnt havde Orla Henriksens far været kriminalbetjent, og de to betjente, der dukkede op hos Orla, var nogle af farens gode venner. Tonen var derfor ganske fordragelig, og ifølge Valter Rasmussen fulgte følgende ordveksling: ”Dav Orla, hvordan har du det? Ja, du skal altså med os her. Hvad går du og laver om aftenen?” Ifølge Valter Rasmussen var Orla Henriksen en meget rar, men også naiv person, så han svarede: ”Åh ja, vi laver jo sådan lidt sabotage ind imellem”.¹²

Hans Jørgen Andersen blev arresteret samme dag, mens gruppens øvrige medlemmer i første omgang nåede at slippe

væk. Det skyldtes først og fremmest, at Orlas bror, der også var ansat ved politiet, fik advaret én af Orlas venner om, at politiet var på vej for at arrestere dem.

Valter Rasmussen blev advaret samme dag, da han fik fri fra arbejde. Valter tog straks hjem og begyndte at pakke. Kort tid efter fik han et telefonopkald om, at politiet havde været ude hos Poul Flemming Pedersen, imens han stod og pumpede sin cykel, men at det var lykkedes ham at forsvinde. Politiet dukkede også op ved Eriks hjem, men han flygtede ud gennem vinduet og videre gennem nogle haver.

Det lykkedes også de andre at slippe bort. Om aftenen mødtes de ude i Hunderupskoven i Odenses sydlige del. Her besluttede de at prøve at komme til København. Om natten overnattede de i FDF 3. kreds' hytte, og tidligt om morgenen fortsatte de til Nyborg for at tage den første færge over til Sjælland. De var meget heldige, fordi politiet først herefter opstillede afspærringer.

Da de ankom til hovedstaden, valgte de at stå af ved Valby Station. Det viste sig også at være en heldig beslutning, for på Københavns Hovedbanegård ventede et større antal politifolk på dem.

I København var der folk i modstandsbevægelsen, der var blevet orienteret om, at de var kommet til hovedstaden, og der blev taget hånd om de unge fynboer, der blev indlogeret på forskellige adresser. Opholdet i hovedstaden varede i ca. en måned og var præget af megen flytten rundt fra den ene adresse til den anden. På et tidspunkt blev de placeret i et hus i

¹⁰Søren Hansen: Træk fra Odense under den tyske besættelse, 1945, s. 83

¹¹Odense Stadsarkiv, interview med Valter Trane Rasmussen

¹²Sammesteds

Hvidovre, hvor de var med til at trykke et nummer af det illegale blad Kirkens Front.

Flere af gruppens medlemmer ønskede at komme videre til Sverige, men i bestræbelserne på det gik det galt. Én af deres kontaktpersoner arbejdede for tyskerne. Tyskerne tog herefter kontakt til det danske politi og bad dem om at anholde gruppens medlemmer.¹³

Arrestation

De unge mænd blev arresteret i juli 1943 og blev herefter ført til Odense Arrest i Albanigade, hvor de blev anbragt i eneceller.

Herefter begyndte afhøringerne og selve sagen, der udviklede sig til en temmelig langstrakt affære, fordi de danske myndigheder tilsyneladende kæmpede for, at de skulle være underlagt dansk jurisdiktion, mens tyskerne pressede på for at få dem udleveret til tysk krigsret. Tyskerne var nemlig opsatte på at få dem udleveret, idet de betragtede sabotagen på eksercerhuset som et direkte angreb på værnemagten.

Det juridiske tovtrækkeri fortsatte også efter 29. august 1943 blot med den forskel, at de unge sabotører 16. september blev overflyttet til Vestre Fængsel i København. Her var de i dommervagten hver 14. dag, hvor de fik deres fængsling forlænget og fik at vide, at tyskerne krævede dem udleveret. Sådan fortsatte det lige indtil den 12. januar 1944, hvor det pludselig som et lyn fra en klar himmel med en times varsel blev meddelt, at de skulle udleveres til tyskerne.¹⁴

De blev herefter stillet for en tysk

Hans Jørgen Andersens far N.P. Andersen var en kendt person i Dalum og Hjallese, hvor han var lærer og senere viceskoleinspektør ved Dalum Skolevæsen.

Her ses han til venstre sammen med lærer A.P. Djursaa, som nævnes i en anden af årsskriftets artikler om familien fra Jernbane Allé, der tog til USA.

Foto: Dalum-Hjallese Lokalarkiv

krigsret, hvor domsafsigelsen udelukkende var baseret på dansk politis afhøringsrapporter, der ifølge Valter Rasmussen var særdeles venlig stemt over for dem, idet der var udeladt mange ting. Tyskerne gjorde sig ikke den ulejlighed selv at foretage politimæssige afhøringer. Det medførte sandsynligvis nogle mildere domme, end hvis tyskerne selv havde efterforsket sagerne.

Men milde domme eller ej så blev konsekvenserne uhyggeligt store for de

¹³Sammesteds

¹⁴Odense Stadsarkiv, oplysninger om de i besættelsestiden døde og dræbte modstandsfolk, civilpersoner, politi og militær (oplysningerne vedr. Hans Jørgen Hansen)

unge modstandsfolk. Nogle af gruppens medlemmer blev idømt tugthusophold i Tyskland, heriblandt Hans Jørgen Andersen, Orla Henriksen og Valter Rasmussen.¹⁵ For de to førstnævnte blev det skæbnesvangert. Orla Henriksen blev sendt til forskellige tugthuse og endte i et i Bochum, hvor han 27. marts 1945 døde. Hans lig blev senere ført tilbage til Odense og begravet på Assistenskirkegården. Hans Jørgen Andersen døde i et fængsel i Brandenburg 25. marts 1945 angiveligt som følge af tuberkulose. Liget blev brændt og urnen bisat i Brandenburg.¹⁶ Senere kom urnen til Danmark og bisat på Dalum Kirkegård. 4. maj 1945 blev der i Odense Valgmenighedskirke holdt en mindehøjtidelighed for ham, hvor pastor Rørdam Clausen holdt en tale til forældrene: ”Jeg har jo nok kunnet forstå, at Hans Jørgen i overgangsårerne slet ikke har været let at have med at gøre i hjemmet. Det er de år, de unge vokser til selvtænkning og selvstændighedsfølelse, og så søger de uvilkårligt at frigøre sig fra hjemmets autoritet og er meget kritisk over for det. Det har I også mærket. Men da han nu kom i fængsel og dermed fik hjemmet på afstand, så kom han til at forstå, hvad han havde fået i det hjem, I gav ham, og i sine breve gav han jo stærkt og varmt udtryk herfor. Og det var jo ikke, fordi han tabte modet og klagede. Tværtimod. Han havde så meget mod, at han kunne opmuntre de andre ... Og når han i sin sidste hilsen skrev, at han var sund på sjæl og legeme, så fortæller det også om, at trods alt det ubehagelige

i fængslet har Gud hjulpet ham til styrke og frimodighed i sjælen ... Hans Jørgens liv blev kort, men han satte livet ind for at prøve at være med til at kæmpe for, at Danmark måtte genvinde sin selvstændighed og frihed. Han mistede livet tidligt, men det var ikke i en dårlig sags tjeneste, men fordi han havde hørt sit land kalde og syntes, han måtte være tro”.¹⁷

Hans Jørgen Andersen, der var født den 3. oktober 1924 på Rigshospitalet i København, blev adopteret af kommunelærer Niels Peder Andersen og hustru Ingrid f. Pedersen. I 1931 flyttede familien til den for få år siden nedrevne villa på Dalumvej 89. N.P. Andersen var uddannet lærer. Han fik sit virke ved Dalum Kommunale Skolevæsen, hvor han senere blev viceskoleinspektør. I 1938 flyttede familien Andersen til Ingrid's Allé 3, hvor de blev boende i en lang årrække. Hans Jørgen kom i lære som malerlærling hos en malermester på Pilevej i Odense. I kirkebogen angives hans dødsdato at være den 25. marts 1945 på adressen Winterfeld Allé 22 i Brandenburg an der Havel. Den 26. september 1946 blev Hans Jørgen Andersens hjemsendte urne nedsat på Dalum Kirkegård, hvor kammerater rejste en mindesten.

Andreas Skov er cand. mag. og arkivar ved Stadsarkivet i Odense

¹⁵Odense Stadsarkiv, interview med Valter Trane Rasmussen

¹⁶Odense Stadsarkiv, oplysninger om de i besættelsestiden døde og dræbte modstandsfolk, civilpersoner, politi og militær (oplysningerne vedr. Hans Jørgen Hansen og Orla Henriksen)

¹⁷Søren Hansen: Træk fra Odense under den tyske besættelse, 1945, s. 181-183

Find dine udenlandske slægtninge på biblioteket

Af Karen Korntved

Har du slægtninge i USA, er det nu blevet meget nemmere at finde oplysninger om dem. Odense Centralbibliotek har i samarbejde med andre danske biblioteker købt adgang til biblioteksudgaven af den store amerikanske slægtsdatabase Ancestry. Biblioteksudgaven hedder Ancestry Library Edition og er en genealogisk database med ca. 5 milliarder navne i mere end 4000 samlinger. I Ancestry Library Edition har man mulighed for at søge på eksakte navne eller »noget der ligner«, på lande, stater, årstal, periode og meget mere. Databasen omfatter blandt andet oplysninger fra amerikanske folketællinger, militære kilder, retslige dokumenter, kirkebøger, immigrationslister, passagerlister, billeder og kort samt lignende kilder fra Canada, England, Europa og Australien.

Det er muligt at finde

- Amerikanske samlinger som har millioner af navne fra kilder såsom folketællinger, fødsels-, døds- og ægteskabsoptegnelser, herunder Social Security Death Index. Grænsepassageoptegnelser og lister over hvem der kom til og fra USA med skib.
- Canadiske samlinger som indeholder næsten 60 millioner poster fra Census of Canada, og centrale poster, såsom Drouin Collection (1621-1967), som omfatter næsten 30 mio. døbs-, ægteskabs- og begravelsesoptegnelser fra Quebec.

- Samlinger fra Storbritannien som indeholder folketællinger for England, Wales, Isle of Man, Kanaløerne og Skotland, med næsten 200 millioner fødsels-, døbs- (1834-1906) og ægteskabsoptegnelser (1521-1869), dødsfald og begravelser (1834-1934) og Poor Law Records (1840-1938) i London.
- Andre internationale samlinger som indeholder mere end 46 millioner poster fra tyske folketællinger, optegnelser om fødsler, dødsfald, ægteskaber og dødsfald, emigrationslister, skibslister, telefonbøger og meget mere, kinesiske efternavne i den store og voksende Jiapusamling af kinesiske afstammingsbøger og jødiske slægtshistoriske optegnelser fra Østeuropa og Rusland.
- Militære samlinger som leverer over 150 millioner poster, der indeholder oplysninger som ofte ikke er til at finde andre steder, og omfatter optegnelser fra kolonitiden til Vietnam æraen.
- Samlinger af billeder og film med alt lige fra familie- og gravstensfotos til postkort og filmjournaler.

Mulighederne er mange og på grund af den store mængde data fra mange forskellige databaser er Ancestry Library Edition heller ikke helt nem at bruge. Man er dog godt hjulpet, hvis man tager sig tid til at kigge fem små instruktionsvideoer igennem. Man kan finde videoerne på Odense Centralbiblioteks hjemmeside, og her bliver man på engelsk guidet igennem forskellige slags søgninger, visning af poster og måder at læse resultaterne på.

Vil man bruge Ancestry Library Edition, må man en tur på biblioteket. Der er nemlig ikke adgang hjemmefra, til gengæld kan databasen bruges på Dalum Bibliotek og de øvrige folkebiblioteker i Odense. Vær opmærksom på, at man på flere biblioteker skal reservere en computer

i forvejen. Læs mere under de enkelte biblioteker på den fælles hjemmeside odensebib.dk eller spørg på biblioteket.

Karen Korntved er bibliotekar og leder af Dalum Bibliotek

Velvære starter med fødderne

- Individuel vejledning og behandling
- Peeling
- Fod- og lægmassage
- Fodanalyse og indlæg
- Tilskud til sko og indlæg efter serviceloven
- Helbredstillæg

Bestil tid!

Alle ydelser kræver tidsbestilling

CL-fodterapi.dk

Klinik for fodterapi
Lindevej 2 b
5250 Odense SV
Tlf. 66 12 69 99

Føddernes
Sundhedscenter
Fri parkering ved døren

Foreningen vil gerne have flere medlemmer

Kender du en, så kontakt kasserer Henning Jespersen på mobil 40 37 27 14 eller pr. e-mail: rebo@stofanet.dk

Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Forenings bestyrelse

Formand: Lars Hagensen, Carl Baggers Allé 67, 5250 Odense SV
Tlf. 66 17 97 73, LHHA@km.dk

Næstformand: Leif Stendahl, Mensalgårdvej 17, 5260 Odense S
Tlf. 66 15 18 80, stendahl@glenten.dk

Kasserer: Henning Jespersen, Ellekærshaven 46, 5250 Odense SV
Tlf. 66 17 44 37, rebo@stofanet.dk

Sekretær: Lise Søndergaard, Ligustervænget 2, 5250 Odense SV
Tlf. 66 17 08 27, LSN@stofanet.dk

Bestyrelsesmedlem: Per Jensen, Elmedals Allé 34, 5250 Odense SV
Tlf. 66 17 09 68, perj@stofanet.dk

Dalum-Hjallese Lokalarkiv

Bøgedalvænget 4, 5250 Odense SV
dahjarkiv@stofanet.dk

Arkivleder: Jytte Raun, Ahornvej 51, 5250 Odense SV
Tlf. 66 17 63 09, palleraun@mail.dk

Kasserer: Kurt Hansen, Klosterbakken 20 B, 2. th., 5000 Odense C
Tlf. 41 60 42 92, jktrans@youmail.dk

Arkivmedarbejdere:

Claus Berentzen, Mensalgårdvænget 7, 5260 Odense S
Tlf. 65 15 05 85, claus.jette@glenten.dk

Inger Desmareth, Jacob Hansens Vej 64, st., 5260 Odense S
Tlf. 28 51 12 85, id2303@hotmail.com

Kirsten Eriksen, Zachariasvej 2, 5260 Odense S
Tlf. 66 15 23 07, kir1935er@gmail.com

Per Jensen, Elmedals Allé 34, 5250 Odense SV
Tlf. 65 92 09 68, perj@stofanet.dk

Margit Jørgensen, Bergendals Allé 30, 5250 Odense SV
Tlf. 66 13 86 40, margit30@stofanet.dk

Mogens Larsen, Eckersbergsvej 6, 5230 Odense M
Tlf. 22 62 14 83, adlarsen@c.dk

Jonna Karin Stokholm, Ellekærshaven 18, 5250 Odense SV
Tlf. 27 34 97 90, jonnastokholm@hotmail.com

Bodil Valsted, Ingrid's Allé 40, 5250 Odense SV
Tlf. 66 17 41 26, bodil@valsted.dk

Bente Vinberg, Sanderumvej 114, 5250 Odense SV
Tlf. 21 75 35 40, vinberg@dsa.net.dk

